

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΝΤΟΛΦΙΝ ΒΕΝΙΕΡ (1610)

Ἡ ἐκθεση τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης Ντολφίν Βενιέρ τοῦ 1610, πού δημοσιεύω παρακάτω, ἔχει ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης στὴν περίοδο αὐτή. Ὅλες οἱ ἐκθέσεις τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν καὶ τῶν Δουκῶν, παρ' ὅλο πού ἔχουν τὸν ἴδιο περίπου σκελετό, γιὰ τὸ μιλῶν γιὰ τὰ ἴδια σχεδὸν ζητήματα, δίνουν καινούρια, ἄγνωστα μέχρι σήμερα, ἱστορικὰ στοιχεῖα.

Ἡ ἐκθεση τοῦ Βενιέρ στὴν ἀρχὴ κάνει μιὰ ἱστορικὴ εἰσαγωγή, σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση καὶ τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τοῦ «Βασιλείου τῆς Κρήτης»· ἀν καὶ ἀναφέρεται σὲ γεγονότα γνωστὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἱστορικὲς πηγές, ἔχει τὴ σχετικὴ τῆς ἱστορικῆς ἀξία. Ἀναφέρει ποῖος ἦταν ὁ πρῶτος Δούκας τῆς Κρήτης, ποῖα ἦταν τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς θητείας του, πόσους σύμβουλους εἶχε, πότε ἰδρύθηκε ἡ ὑπηρεσία τοῦ Καπετάνιου καὶ τῶν Ρετούρηδων. Μιλεῖ ἐπίσης γιὰ τὶς ἀποικίες πού ἔστειλε ἡ Βενετία στὴν Κρήτη ὡς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἁγίου Τίτου καὶ τὴν καταστολὴ τῆς ἀπὸ τὸν Ντάλ Βέρμε.

Σχετικὰ μὲ τὴ Δικαιοσύνη ἀναφέρει πῶς καὶ ἀπὸ ποιούς ἀπονέμεται. Ἐξαιρεῖ τὴν καθιέρωση τοῦ ἀξιώματος τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ πού «σὲ περίπτωσι ἀνάγκης θὰ παίξει σπουδαῖο ρόλο».

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περιγραφή τῆς σιτοδείας πού παρουσιάστηκε στὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας του καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ τὴν ἀντιμετωπίσει πηγαίνοντας ὁ ἴδιος στὴ Μεσαρὰ γιὰ νὰ βρεῖ σιτάρι! Καὶ τὸ κεχρὶ (κέγχρος panicum) μᾶς πληροφορεῖ καὶ ὁ Βενιέρ ὅτι χρησιμοποιοῦνταν γιὰ ἀρτοποιίηση τὴν ἐποχὴ ἐκείνη¹. Παρακάτω συνιστᾶ νὰ γίνουν ἵπποκίνητοι μύλοι γιὰ τὸ ἄλεσμα τῶν σιτηρῶν, γιὰ τοὺς μῆνες Σετέμπρη καὶ Ὀκτώβρη, πού δὲν φυσοῦν ἄνεμοι καὶ δὲν ὑπάρχουν τρεχάμενα νερὰ καὶ οἱ ἀνεμόμυλοι καὶ οἱ ὑδρόμυλοι δὲν μποροῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς σχετικὲς ἀνάγκες².

¹) Βλ. σχετικὰ Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας τ. II, Ἡράκλειο 1950, σ. 77 καὶ 79 καὶ τ. III (ἀνέκδοτος).

²) Ἄλλη ἐκθεση (τοῦ Filippo Pasqualigo τοῦ 1594) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ σιτηρὰ τοῦ Χάντακα ἀλέθονταν στοὺς νερόμυλους τοῦ Ἁλμυροῦ καὶ σὲ κάμπους ἀνεμόμυλους, πού βρισκόνταν στὸ Μαρουλά (τὴ σημερινὴ Χρυσοπηγὴ-Πόρο) καὶ στὸν Κατσαμπᾶ. Χρησιμοποιοῦνταν ὅμως γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ καὶ χερόμυλοι. Βλ. Σ. Σπανάκη, ὁ.π., τ. III.

Ἐπιφέρει ἔπειτα γιὰ τὸ Στρατὸ (μιλίτσια) τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζει «ἄχρηστο», ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ σκοποὶ ἐγκαταλείπουν τὴν ὑπηρεσία τους· γιὰ τὸν ντόπιον στρατὸ (τοὺς «τσέρνιντε») πὺν καὶ αὐτὸ τὸν θεωρεῖ μικρῆς ἀξίας· γιὰ τὶς ἀγγαρεῖες, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται προσωπικὰ ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ ὄχι νὰ πληρώνονται σὲ χρῆμα· γιὰ τὸ φεουδαλικὸ ἱππικόν, τὸ ὁποῖο ἐπίσης θεωρεῖ «ὀλωσδιόλου ἄχρηστο», γιὰτὶ λείπει ἡ ἀσκησὴ του, ἐνῶ τὸ μισθοφορικὸ εἶναι ἀνώτερον· γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν κατέργων, ὅπου κάνει τὴ σύσταση νὰ γίνεται ἡ στρατολογία τῶν κατεργαρηδῶν τὸ Φλεβάρη πὺν πεινᾶ ὁ λαὸς καὶ εὐκόλα προσέρχεται σ' αὐτὴ τὴ στρατολογία· γιὰ τὴν κατάστασιν πὺν βρίσκονταν τότε τὰ τεῖχη σὲ μερικὰ σημεῖα³⁾· γιὰ τὴν ὑδρευσὴ τοῦ Χάντακα, τὴν κατασκευὴ τῶν δεξαμενῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου — οἱ ὁποῖες γέμιζαν ἀπὸ τὰ νερὰ τῶν δρόμων—καὶ τὶς κοῦνες τοῦ Ἁγίου Σαλβαντόρο καὶ τῆς Λόντζας· γιὰ τὴν κατάστασιν τοῦ Castello al Mare (Κοῦλε) καὶ τοῦ λιμανιοῦ καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀσφάλειας τοῦ Βασιλείου.

Τὸ πρωτότυπὸ τοῦ δημοσιευόμενου ἐγγράφου βρίσκεται στὸ Archivio di Stato di Venezia (V.A.S.), Relazioni LXXXI, Relazione di Dolfin Venier.

³⁾ Φαίνεται πὺν δὲν εἰσακούστηκε ἡ σύστασιν τοῦ Βενιέρ, γιὰτὶ, ὕστερον ἀπὸ εἴκοσι περίπου χρόνια, ὁ Φρ. Μοροζίνι ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὴ του ὅτι τὸ μέρος «ἀπὸ τὴν Πύλη τοῦ Δεσματᾶ μέχρι τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀνοιχτό, σχεδὸν ὀλωσδιόλου...». Βλ. Σ. Σπανάκη, ὁ.π., τ. II σ. 26.

1610 a 9 GENARO

RELATION

DE s. DOLFIN VENIER RITORNATO DI DUCA DI CANDIA,

Sermo P(ri)n(ci)pe

Tra le altre chiarissime osservazioni dell' ottimo, et esemplare governo di questa Serma Patria degnamente, è da imitarsi l'invecchiato, et ben instituto ordine che li Rappresentanti dopo ritornati dalli carichi loro, debbano riferire a piedi della Sertà V(ost)ra, tutto quello, che possono stimar opportuno alla sua notitia.

Il che eseguendo io Dolfin Venier nel mio presente ripatriare dal Regimento di Duca del suo Regno di Candia per supplire non solo all'obbligo mio naturale, ma a quel zelo, che vive in me verso il publico beneffitio ho proposto di discorere brevemente, così intorno a quanto spetta al supplimento del mio carico, come circa le cose che giudico bisognose di consideratione, et di rimedio, le quali saranno distinte nell'infrascritti capi, come quello, che mi somministra il mio debole giuditio per ogni necessaria provisione.

1610 ΣΤΙΣ 9 ΤΟΥ ΓΕΝΑΡΗ

ΕΚΘΕΣΗ

ΤΟΥ κ. ΝΤΟΛΦΙΝ ΒΕΝΙΕΡ, ΤΕΩΣ ΔΟΥΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Γαληνότατε Ἡγεμόνα,

Ἀνάμεσα στ' ἄλλα λαμπρότατα ἔθιμα τοῦ ἄριστου καὶ ὑποδειγματικοῦ Κράτους τῆς Γαληνότατης τούτης Πατρίδας ἀξιομίμητο εἶναι τὸ παλιὸ καὶ καλὰ καθιερωμένο ἔθιμο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἀντιπρόσωποι ὀφείλουν, ἅμα ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τους, νὰ ἀναφέρουν ταπεινὰ σιτὴ Γαληνότητά Σας κάθε τι πού, κατὰ τὴν κρίση τους, ἀξίζει νὰ σᾶς ἀναφέρουν.

Τοῦτο ἐκτελώντας κι ἐγώ, ὁ Ντολφίν Βενιέρ, πὺ ξαναγύρισα τώρα σιτὴν Πατρίδα ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τοῦ Δούκα σιτὸ Βασίλειό Σας σιτὴν Κρήτη, ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐκπληρώσω τὴ φυσικὴ ὑποχρέωσή μου, μὰ καὶ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσω τὸ ζῆλο πὺ ἔχω γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ δημόσιου συμφέροντος, ἔχω σκοπὸ νὰ μιλήσω μὲ λίγα λόγια, τόσο γιὰ δι ἀφορᾶ τὰ ζητήματα τῆς ὑπηρεσίας μου ὅσο καὶ γιὰ τὰ πράγματα ἐκεῖνα, πὺ κρίνω πὺς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασιτοῦν καὶ νὰ θεραπευτοῦν. Ὅλ' αὐτά, ὅπως καὶ ἐκεῖνα πὺ, κατὰ τὴν ἀσθενικὴ κρίση μου, ἔχουν ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν, θὰ τὰ πραγματευτῶ σιτὰ παρακάτω κεφάλαια.

Et perche dovendossi introdurre il principio del carico del Duca è a proposito ritrovar alcuna cosa dell'origine di quella dignità con le sue circostanze, ancor che dalli ssri miei Precessori ne sarà statto fatto sin quà più maturo discorso.

Dopo che dell'anno 1204: 12 Agosto, al tempo del Sermo Dose Dandolo, il Regno di Candia prevene in poter della Sertà V(ost)ra comprato da Don Boniffatio Marchese di Monferrato per mille march. d'argento, et per tanta possessione in Italia, che li rendesse ogn'anno perperi dieci mille d'oro, del 1207 l' Illmo sigr Giacomo Thiepolo, che fu poi P(ri)n)ci)pe di gloriosa memoria, vi fu mandato Duca la prima volta, et continuò in quel governo per anni sette ;

Questo tempo in altri sucessori fu ristretto in anni tre insino all'anno 1226, et dall'hora in dui, secondo camina tutta via anco al presente Del 1363: 17 Settembre fù instituito il carico di Capo per la cura della militia, et del 1419 aggiunto anco per

Καί, ὄντας ὑποχρεωμένος ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δούκα, ταιριάζει ν' ἀναφέρω κάτι γιὰ τὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ ἀξιώματος μαζί μὲ τὰ περιστατικά του, ἂν καὶ οἱ κ.κ. προκάτοχοί μου θὰ ἔχουν μιλήσει μέχρι σήμερα πιὸ τέλεια.

1. — Ἱστορική εἰσαγωγή γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ Βασιλείου.

Ἀφοῦ τὸ 1204, στὶς 12 τοῦ Αὐγούστου, τὴν ἐποχὴ τοῦ Γαληνότατου Δόγη Νιάντολο, τὸ Βασίλειο τῆς Κρήτης ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸ Νιὸν Μπονιφάτιο, μαρκήσιο τοῦ Μονφεράτο, χίλιες ἀργυρὲς μάρκες καὶ ἄλλες κτήσεις στὴν Ἰταλία, πὸν τοῦ ἀπόδιδαν 10000 χρυσᾶ ὑπέροπυρα τὸ χρόνο, πέρασε στὴν ἐξουσία τῆς Γαληνότητάς Σας. Τὸ 1207 ὁ ἐκλειμπρότατος κ. Ἰάκωβος Τιέπολο, πὸν ἔγινε Ἡγεμόνας ἔνδοξης μνήμης, στάλθηκε ἐκεῖ γιὰ πρώτη φορὰ Δούκας, ὅπου ὑπηρέτησε ἐπὶ τὰ χρόνια⁴.

Ἡ χρονικὴ αὐτὴ περίοδος περιορίστηκε στοὺς ἄλλους διαδόχους σὲ τρία χρόνια μέχρι τὸ ἔτος 1226 καὶ ἀπὸ τότε κ' ἔπειτα σὲ δύο, ὅπως ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καὶ μέχρι σήμερα. Ἀπὸ τὸ 1363, 17 Σεπτεμβρίου, καθιερώθηκε ἡ ὑπηρεσία τοῦ Καπετάνιου, γιὰ νὰ φροντίζει γιὰ τὸ Στρατό, καὶ ἀπὸ τὸ 1419 ὀρίστηκε καὶ σὰν βοηθὸς τοῦ Δού-

⁴) Ὁ Ξανθουδίδης ἀναφέρει ὅτι ὁ Τιέπολο ἦλθε στὴν Κρήτη στὰ 1210 ἢ 1211, τότε πὸν κυριάρχησε στὸ νησί ἢ Βενετία. Βλ. Σ. Ξανθοῦδιδης: Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτη καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθῆναι, 1939, σ. 7.

compagno al Duca nel sollecitare, et scuoder li danari della Camera, et vene la prima volta la bona memoria del Clarmo Sigr. Zuanne Zane.

Al primo Duca furono datti quattro Conseglieri, due per resciedere appresso di lui, et li due altri, l'uno per la Città di Rettimo; et l'altro della Canea fin tanto, che alla molta prudenza della Sertà V(ost)ra piacque per opportuni rispetti eleggiervi Rettori; li quali però sempre, che il Duca capita in alcuna di esse Città subentrano per suoi Consiglieri; mantenendossi nella sua pristina superiorità assoluta di tutto il Regno, per la cui conservatione, et stabilimento, et per metter qualche freno a quei Popoli, che nella mutatione del governo cominciavano riuscir inquietti, et molesti, sussitando disordini importantissimi, del 1212 la Sertà V(ost)ra stimò, che fosse bene mandarvi una Collonia di Nobili, con quella ampiezza di autorità, che voglio tralasciar di commemorare per esser riposta vivamente nel sapientissimo seno dell' Eccze VV.

Mà alcuni di loro fatti seditiosi, et insolenti, diedero causa, che fù mandato il General del Verme Veronese, per opprimerli,

κα, γιὰ νὰ φροντίζει γιὰ τὴν πιὸ γρήγορη εἰσπραξη τῶν χρημάτων τοῦ Δημοσίου· καὶ σὰν τέτιος διορίστηκε γιὰ πρώτη φορά ὁ ἐκλαμπρότατος ἀείμνηστος κ. Ἰωάννης Τζάνε.

Στὸν πρώτο Δούκα δόθηκαν τέσσερις σύμβουλοι, οἱ δυὸ γιὰ νὰ ἐδρεύουν κοντά του κι οἱ ἄλλοι δυὸ γιὰ νὰ ἐδρεύουν ὁ ἓνας στὸ Ρέθυμνο καὶ ὁ ἄλλος στὰ Χανιά· ὥσπου εὐαρεστήθηκε ἡ σοφότητα Γαληνότητά Σας νὰ ἐκλέξει γιὰ τὶς πόλεις αὐτὲς τοὺς ρετούρηδες, σύμφωνα μὲ τὶς τότε ἀπαιτήσεις. Οἱ ρετούρηδες αὐτοί, ὅταν ὁ Δούκας πηγαίνει σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς πόλεις τοῦτες, γίνονται σύμβουλοί του· διατηρεῖ ὁμως τὴν ἀρχικὴ ἀπόλυτη ἐξουσία του σ' ὀλόκληρο τὸ Βασίλειο. Γιὰ τὴ διατήρηση καὶ τὴ σταθεροποίηση τοῦ Βασιλείου αὐτοῦ καὶ γιὰ νὰ βάλει κάποιον χαλινάρι σ' ἐκεῖνο τὸ λαό, πὸν ὅταν ἄλλασε ἡ Κυβέρνηση ἀρχίζε νὰ γίνεται ἀνυπότακτος καὶ ἐνοχλητικός, προκαλώντας σοβαρότατες ταραχές, ἡ Γαληνότητά Σας ἀποφάσισε νὰ στείλει μιὰ ἀποικία εὐγενῶν τὸ 1212, μὲ τὴν εὐρύτατη ἐκείνη ἐξουσία, πὸν παραλείπω ν' ἀναφέρω, γιὰτὶ ἔχει χαραχτεῖ ζωηρότατα σιτὴν καρδιὰ τῶν ἐξοχοτήτων Σας.

Μὰ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγιναν στασιασιῆς καὶ θρασεῖς κ' ἔδωκαν ἀφορμὴ νὰ σταλεῖ ὁ στρατηγὸς Ντὰλ Βέρμε Βερονέζε^ς, γιὰ νὰ τοὺς κα-

^ς) Ὁ Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης τὸν ἀποκαλεῖ «νέον Μέτελλον». Βλ. Ἀγ.

come fecce, di che se ne fà publica commemoratione, con apparato di un giardino in Piazza, il quale all'uscir che fa il Duca quella mattina di Palazzo, viene dal Populo levato in un ponto.

Fù poi del 1222 rinovata la Collonia, con quelle famiglie, che hora sono in essere, se bene diminuita assai al presente, si per esser mancate molte di esse, come per esserne buona parte venute a ripatriare, et altre per negligenza, et povertà ridotte alle Ville, mutata la conditione, sono divenuti poveri Contadini, in modo che nel consiglio, che si fecce nel mezzo del mio Reggimento appena n'intervennero trenta in circa, ma ben settanta, e

θυποτάξει, όπως και έκαμε. Για την καταστολή αυτή γίνεται δημόσια τελετή, με την προετοιμασία ενός κήπου στην Πλατεία. Ο κήπος αυτός σηκώνεται από το λαό σε μια στιγμή όταν, εκείνο το πρωί, βγαίνει από το Παλάτι ο Δούκας⁶.

Η αποικία ανανεώθηκε έπειτα το 1222⁷ με τις οικογένειες εκείνες που βρίσκονται εκεί ακόμη και τώρα, παρ' όλο που έχουν ελαττωθεί αρκετά σήμερα, γιατί πολλές απ' αυτές έσβυσαν, αρκετές γύρισαν στην πατρίδα και άλλες, από αναμελεία και φτώχεια, κατόντησαν στα χωριά, άλλαξαν επαγγέλματα και έγιναν φτωχοί χωρικοί. Έτσι, στο Συμβούλιο που συγκλήθηκε στα μέσα της θητείας μου, παραβρέθηκαν μόλις τριάντα περίπου απ' αυτούς, ενώ από τους κρητικούς παραβρέ-

Ξηροουχάκη, Ο Κρητικός Πόλεμος, Τεργέστη 1908, σ. 46. Και ο Πετράρχης λέγει ότι: «τους μὲν έχθρους κατά την μάχην τὸν δὲ Μέτελλον κατά την ταχύτητα ἐνίκησεν». Βλ. Petrarca opera, IV De Rebus senilibus και ἐπιστολαί VIII.

⁶) Δεν μπορώ να καταλάβω ακριβώς τί θέλει να πει εδώ το κείμενο. Γεγονός είναι ότι για τη μεγάλη σπουδαιότητα που είχε για τη Βενετία ή καταστολή της Έπανάστασης του Αγ. Τίτου—για την οποία πρόκειται εδώ—και για αιώνια μνήμη της νίκης ή 10η του Μάη καθιερώθηκε με θέσπισμα του Δούκα Πέτρου Μοροζίνι σαν μέρα έθνικης χαρᾶς και γινόταν επίσημη ευχαριστήρια δοξολογία, λιτανεία, και δημόσιες έορτές και ίππικοί αγώνες. Τότε διακοσμοῦσαν ασφαλῶς τη δημόσια πλατεία μπροστά στο δουκικό παλάτι με πράσινους κλάδους δέντρων, πράγμα που δικαιολογούσε ή εποχή (10 του Μάη), με μυρτιές και βάγια—όπως γίνεται και σήμερα—και αυτό ίσως ονομάζει giardino ο Βενιέρ. Τη διακόσμηση αυτή περιγράφει ένα κείμενο της ίδιας εποχής (1600): «La veille de ses festes on ornoit magnifiquement le Palais de tapisseries, de rameaux de mirthe et d'orangers, desquels on faisoit de trophées...». Βλ. Justinian Jerome, La description et histoire de l'isle de Scios (sine loco) M.D.VI (data erata: la stampa essendo del principio del 1600).

⁷) Αποικίες, όπωςδήποτε μεγάλης κλίμακας, έστειλε στην Κρήτη ή Βενετία το 1211, το 1222, το 1288 και το 1252.

più Cretensi, cose di pensiero importante a chi è geloso della conservatione di un membro principalissimo di questa Reppublica, se bene io giudico tutti coloro di animo assai quietto, non sò se per instinto proprio, o pure per il rimorso, che si vedono di Fortezze, et Militia, onde forse non si manifestino in loro propositi stravaganti, mancando il modo di poterli nutrire, con niun favorevole progresso;

È ben vero, che quelli della Canea si sono fatti molto scandalosi, et di pochissimo rispetto, non solamente verso li Rettri; ma anco verso li superiori di essi, se bene al presente hanno il Segr. Benetto da ca da Pesaro Gentilhuomo di gran stima, et conforme in tutto alla mente della Sertà V(ost)ra, et al bisogno.

Viene raccordato da molti, che per le continue occupationi di quel Rettore, fosse a proposito di aggiungere un Prouvre, che havesse carico di militie, Fortezze, Camera, Arsenale, Fabriche, et altre, al che se ben non dissento, tutta via quando non piacessero alla Sertà V(ost)ra, nuovi titoli, e nuove spese, crederei che per sollevamento del Rettore, et per mettere qualche regola alla Città che ha, et è per haverne molto bisogno, essendo ridotta in parte

θηκαν περισσότεροι ἀπὸ ἑβδομήντα· ζητήματα πὸν μποροῦν ν' ἀπασχολήσουν σοβαρὰ τὴ σκέψη ἐκείνου, πὸν ἐνδιαφέρεται γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἓνα μέλος σπουδαιότατο τῆς Δημοκρατίας αὐτῆς, παρ' ὄλο πὸν ἐγὼ θεωρῶ ὄλους ἐκείνους (τοὺς κρητικούς) ἀρκετὰ φιλήσυχους, ἂν καὶ δὲν ξέρω ἀπὸ τὴ φύση τους εἶναι τέτιοι, ἢ ἀπὸ φόβο ἐπειδὴ βλέπουν τὰ φρούρια καὶ τὸ στρατὸ καὶ γι' αὐτὸ ἴσως δὲν ἐκδηλώνονται σ' αὐτοὺς παράλογα αἰσθήματα, ἀφοῦ λείπει ἡ δυνατότητα νὰ μπορέσουν νὰ τὰ τροφοδοτήσουν μὲ κάποια εὐνοϊκὴ πρόοδο.

Εἶναι ἀλήθεια πὸς οἱ κάτοικοι τῶν Χανιωῶν ἔχουν γίνει πολὺν ταραχοποιοὶ καὶ ἐλάχιστα σέβονται ὄχι μόνο τοὺς ρετούρηδες, μὰ κι αὐτοὺς τοὺς ἀνώτερους, παρ' ὄλο πὸν σήμερα ἔχουν τὸν κ. Μπενέτο ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν Πεζάρων, εὐγενῆ μὲ μεγάλη ἐκτίμηση καὶ σύμφωνο σ' ὄλα μὲ τὶς ἀπόψεις τῆς Γαληνότητάς Σας καὶ τὶς περιστάσεις.

Πολλοὶ ἔχουν τὴ γνώμη πὸς πρέπει νὰ διοριστεῖ ἓνας προβλεπτής πὸν νὰ ἔχει δικαιοδοσία σιὸ Στρατὸ, τὰ φρούρια, τὰ οἰκονομικά, τὸ ναυπηγεῖο, τὰ δημόσια ἔργα κλπ., γιὰτὶ ὁ ρετούρης ἐκεῖνος εἶναι συνεχῶς ἀπασχολημένος. Παρ' ὄλο πὸν σιὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν ἔχω ἀντίθετη γνώμη, ἂν ἡ Γαληνότητά Σας δὲν θέλει νὰ δημιουργήσει καινούργιους τίτλους καὶ καινούργιες δαπάνες, νομίζω πὸς, γιὰ ν' ἀνακουφιστεῖ ὁ ρετούρης καὶ νὰ μπεῖ κάποια τάξη σιὴν πόλη, πὸν ἔχει καὶ θὰ ἔχει

Calergia, Murmura, et Chiozza li casi gravi di tutto il Regno s' intendessero immediate divoluti al Consiglio del Duca, con l'intervento delli S.S. Capo Grande, Provr G(e)n(er)ale, Consiglieri, et con il rito del Conso di X, come sono quei suditi della Città di Candia, che forse ne hanno manco bisogno. Dissi di tutto il Regno, perche nella provisione che fosse per farsene non venisse a scoprirsi, che questo fosse principalmente per rispetto della Canea, et a fine che gl' altri habitanti del Regno procedessero in tutte le cose con quel riguardo, che si conviene di astenersi dalli eccessi, et in riverire l'autorità publica.

Circa l'uso della giustitia, tutto che nel corso del mio Reggimento vi siano statti gentil huomeni di honore, sarebbe non dimeno grandemente opportuno, che ogni qualche tempo vi fossero mandati li sindici o conferita alcuna volta nella persona di un G(e)n(er)ale l'autorità, che hebbe già l'Eccmo Foscarini, degno di perpetua, et honorevolissima riccordanza: Così servirebbe a necessario rimorso di chi pensasse trapassare immoderatamente li termini del suo offitio; facendosi ministro dell'iniquità tanto abbo-

ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ ἡσυχία γιατί ἔχει πέσει σιὸς Καλλέορηδες, τοὺς Μουρμούρηδες καὶ τοὺς Κιότζα, πρέπει τὰ σοβαρὰ ζητήματα ὅλου τοῦ Βασιλείου νὰ ἀναθέτονται ἀπευθείας σιὸ Συμβούλιο τοῦ Δούκα μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν κ. κ. Καπετάνιου Γκράντε, Γενικοῦ Προβλεπιτῆ καὶ Συμβούλων καὶ μὲ τοὺς κανόνες τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα, ὅπως γίνεται γιὰ τοὺς ὑπήκοους τοῦ Χάντακα, πού, ἴσως, ἔχουν λιγότερο ἀνάγκη. Εἶπα «ὅλου τοῦ Βασιλείου» γιατί σιὸ Διάταγμα πὸν πρόκειται νὰ γίνει δὲν ταιριάζει νὰ ἀποκαλυφτεῖ πὸς τὸ μέτρο αὐτὸ παίρνεται κυρίως γιὰ τὰ Χανιά καὶ γιὰ νὰ πολιτεύονται καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τοῦ Βασιλείου σὲ ὅλα τὰ ζητήματα ἔτσι πὸν πρέπει, ὥστε νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὶς βιαιοπραγίες καὶ νὰ σέβονται τὶς Δημόσιες Ἀρχές.

2.—Ἡ Δικαιοσύνη.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση τῆς Δικαιοσύνης, παρ' ὅλο πὸν οἱ λειτουργοὶ τῆς, σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας μου, ἦταν ἄνθρωποι εὐγενεῖς καὶ τίμιοι, καλὸ θὰ ἴταν νὰ στέλνονταν κάθε τόσο ἐκεῖ οἱ σύνδικοι ἢ νὰ παραχωρεῖται, καμιά φορά, σιὸ Γενικὸ Προβλεπιτῆ ἢ ἐξουσία, πὸν δόθηκε ἄλλοτε σιὸν ἐξοχότατο Φοσκαρίνι, ὁ ὁποῖος ἀξίζει νὰ μνημονεύεται καὶ νὰ τιμᾶται αἰώνια. Αὐτὸ θὰ χρησίμευε σὰν ἓνα ἀναγκαστικὸ χαλινάρι σὲ κεῖνο πὸν θὰ σκεφτόταν νὰ κάμει ὑπερβολικὴ κατάχρηση τῆς ἐξουσίας του, κάνοντας ἔτσι τὸν ἑαυτὸ του πρόξενο τῆς

rite dal Sigr Dio, et dalla sincerissimamente della Sertà V(ost)ra:

Dirò anco, che mi è parsa gran cosa l'intendere che la parte di mandar sindici sia stata proposta, et regalata, venendossi per questo mezzo a far più licentiosa la strada, et l'ardire di coloro, che studiano tutta via al male, et alle perniciose operationi del prossimo, et posso affermare all'Eccze VV. che essi sindici, sono tanto desiderati da quei Popoli, che quando anco facessero molto poco con la sola presenza, apportarebbono in universale, infinita sottisfatione et sollevamento, temendo cadauno quel male, che può metter in disordine non solo la persona, ma la casa ancora.

Alla Città di Candia si transferiscono le appellationi dell'altre del Regno, terminandossi gli atti interlocutori dinanzi al Duca, Capo e Consri; Intorno questo non debbo restar di esporre alla Sertà V(ost)ra quanto m'occorre;

Successe a Rettimo a mio tempo, che alcuni proclamati furono empiamte morti da loro inimici, et quando si teneva, che li delinquenti ricevevano castigo convenevole alla gravità del delitto, apparve una pronontia di quei Consri, che nel detto caso non si

ἀδικίας, πὸν τόσο τὴν ἀποστρέφεται ὁ Θεὸς καὶ ἡ ἀνυπόκριτη διάνοια τῆς Γαληνότητάς Σας.

Θὰ ἀναφέρω ἀκόμη πὸς μοῦ φάνηκε μεγάλο πρόμα ἀκούοντας δι: ἡ γνώμη νὰ στέλνονται σύνδικοι προτάθηκε καὶ κανονίστηκε, γιὰ νὰ διευκολυθεῖ ὁ δρόμος καὶ ἡ θρασύτητα ἐκείνων πὸν σκέπτονται τὸ κακὸ καὶ τὶς ἐλέθριες, κατὰ τοῦ πλησίον, πράξεις. Μπορῶ νὰ διαβεβαιώσω τὶς ἐξοχότητές σας δι: οἱ σύνδικοι αὐτοὶ εἶναι τόσο ἐπιθυμητοὶ στὸ λαὸ ἐκεῖνο, πού, κι' ἂν ἀκόμη τὸ ἔργο τους θὰ ἦταν ἀσημαντο, μόνο μὲ τὴν παρουσία του θὰ ἔφεραν σ' ὅλους ἀπεριόριστη ἱκανοποίηση καὶ ἀνακούφιση, γιὰτὶ ὁ καθένας θὰ φοβᾶται τὸ κακὸ ἐκεῖνο, πὸν μπορεῖ νὰ βάλει σὲ ταραχὴ ὄχι μόνο τὸ πρόσωπό του μὰ κι ὀλόκληρο τὸ σπίτι.

Στὸ Χάντακα διαβιβάζονται ἀπὸ τὶς ἄλλες πόλεις τοῦ Βασιλείου οἱ ἐφέσεις καὶ οἱ προδικαστικὲς πράξεις τελειώνουν ἀπὸ τὸ Δούκα, τὸν Καπετάνιο καὶ τοὺς Συμβούλους. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ παραλείψω νὰ ἐκθέσω στὴ Γαληνότητά Σας ἐκεῖνο πὸν μοῦ συμβαίνει.

Στὴν περίοδο τῆς θητείας μου σκοιῶθηκαν στὸ Ρέθυμνο ἄγρια ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τους μερικοὶ ἐπικηρουγμένοι· καὶ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς ἐγκληματίες ἡ τιμωρία πὸν ἔπρεπε σ' ἓνα τέτιο σοβαρὸ ἐγκλημα, οἱ Σύμβουλοι ἐκεῖνοι ἔβγαλαν ἓνα προνοντισιαμέντο γιὰ νὰ

procedesse più oltre, non essendo però in opinione il sigr Otavian Falliero gentilhuomo d'integrità singolare, et vigilantissimo non meno alla sua sottisfattione de suoi Popoli, che all'interesse del publico servitio; et se bene da noi fu annullata essa pronuntia come atto interlocutorio, et commessa l'ispeditione del processo tutta via come è seguito di nuovo accidente simile, li Consri hanno giudicato al modo di prima, ponendo in mano a potenti tanta forza, che con l'uso del mal esempio, li poveri vengono a restar non solo oppressi, ma morti; senza che siano puniti gli interfettori, novità ingiustissima, et in tutto contraria all'opportuna quiete di quei sudditi, et che passerà a maggiori eccessi, quando non vi si provveda con l'espressione della volontà della Sertà V. in questo negotio, et con ordine che habbi a servire per tutto il Regno.

Nelli ultimi tempi per occasione della guerra con il sr Turco, deliberò prudentissimamente la Sertà V. di mandarvi un Prouvr G(e)n(er)ale, che fù l'Illmo sigr Mula, et continua tutta via successivamente quell'inportantissimo carico nel quale, mentre si trattene l'Eccmo F'oscarini con l'auttorità di Capo G(e)n(er)al

μὴ συνεχιστεῖ ἡ ἐκδίκαση τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς. Μὰ μὲ τὴ γνώμη αὐτὴ δὲν ἦταν σύμφωνος ὁ κ. Ὁκταβιανὸς Φαλιέρο, εὐγενῆς μοναδικῆς ἀκεραιότητος καὶ ἄγρυπνος φρουρός, ὃχι μόνο τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ Σας μὰ καὶ τοῦ Δημοσίου. Καὶ παρ' ὄλο πὸν ἀκύρωσα τὸ προνουσιαμέντο αὐτὸ σὰν πράξη προδικαστικὴ, καὶ διάταξα νὰ συνεχιστεῖ ἡ δίκη, οἱ Σύμβουλοι, καινούρια παρόμοια ὑπόθεση, τὴν ἔκριναν ὅπως καὶ τὴν πρώτη, βάζοντας στὸ χέρι τῶν ἰσχυρῶν τόση δύναμη πού, μὲ τὴν συνήθεια τοῦ κακοῦ παραδείγματος, οἱ φτωχοὶ ὃχι μόνο θὰ καταπιέζονται μὰ καὶ θὰ σκοτώνονται, χωρὶς νὰ τιμωροῦνται οἱ ἐγκληματίες. Καινοτομία πολὺ ἄδικη καὶ ὀλωσδιόλου ἀντίθετη στὴν ἡσυχία πὸν χρειάζεται νὰ ἔχουν οἱ ὑπήκοοι ἐκεῖνοι πὸν θὰ καταλήξει σὲ σοβαρότερα ἐγκλήματα, ἂν δὲν πάρει μέτρα ἡ Γαληνότητά Σας γι αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, μὲ διαταγὴ νὰ ἰσχύσουν σ' ὀλόκληρο τὸ Βασίλειο.

3.—Γενικὸς Προβλεπτής.

Τοὺς τελευταίους καιροὺς, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ πολέμου μὲ τὸν Τοῦρκο, ἡ Γαληνότητά Σας πῆρε τὴ σοφὴ ἀπόφαση νὰ στείλει στὴν Κρήτη ἓνα Γενικὸ Προβλεπτή· καὶ σὰν τέτιος σιάλθηκε ὁ ἐκλαμπρότατος κ. Μουλά. Τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ ὑπουργεῖο συνεχίζεται καὶ σήμερα. Ὁ ἐξοχότατος Φοσκαρίνι, ὅταν ἀνάλαβε τὸ ὑπουργεῖο αὐτό,

da mar, tra l'infinite ottime provisioni fatte in quel Regno, riformò la Cavalleria di feudati, al governo della quale la Sertà V. elesse poi il Proure, come fa anco al presente frà il spatio di tre anni, et fù il primo, il Clarmo sigr Gabriel da Canal di honorevole, et fruttuosa memoria.

Et se bene quel carico è di qualche interesse, non dimeno nell'occasioni, sarebbe di gran giovamento alli bisogni del Regno.

Dall'aggiunta di tanti rappresentanti il Duca, che prima soggiaceva a tutto il peso, resta grandemente sollevato, restringendosi in lui al presente le provisioni del vitto, l'amministrar giustizia nella Città, et le appellationi del Regno, et delle Isole di Tine, et di Cerigo.

Quanto al formento, grano più necessario al vivere, non supplendone l'Isola per tutto l'anno, conviene estrazerne dalli Paesi del sr Turco, et quando non si farà un deposito nel Regno per li bisogni, che potessero occorere, al sicuro venirà a ridursi spesso in statto di qualche strettezza importante; poi che il consumo è grande, così per l'uso del Regno, come delle militie, et

ἔχοντας καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ Καπειάνιου τῆς θάλασσης, μεταρρύθμισε, ἀνάμεσα σὶὰ τόσα ἄριστα μέτρα πὸν πῆρε σὶὸ Βασίλειο ἐκεῖνο, καὶ τὸ ἱππικὸ τῶν φεουδαρχῶν καὶ σὶὴ διοίκησή του ἔβαλε ἡ Γαληνότητά Σας τὸν Γεν. Προβλεπτή, ὅπως γίνεται ἀκόμη καὶ σήμερα κάθε τρία χρόνια. Σὶὴν ὑπηρεσία αὐτὴ τοποθετήθηκε πρῶτος ὁ ἀείμνηστος ἐκλαμπρότατος κ. Γαβριήλ Νιὰ Κανάλ.

Ἄν καὶ τὸ ὑπόρρημα αὐτὸ ἔχει κάποια σημασία, ὅμως, σὲ περίπτωση ἀνάγκης θὰ παίξει σπουδαῖο ρόλο σὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Βασιλείου.

Ἀπὸ τὴν προσθήκη τόσων ἀντιπροσώπων, ὁ Δούκας, πὸν πρὶν βαστοῦσε ὄλο τὸ βάρος, ἀνακουφίστηκε πολὺ καὶ σήμερα περιορίζεται μόνο σὶὰ ἐπισιτιστικὰ ζητήματα, σὶὴ διαχείριση τῆς Δικαιοσύνης σὶὴν πόλη καὶ σὶὴν ἐκδίκαση τῶν ἐφέσεων τοῦ Βασιλείου, τῆς Τήνου καὶ τῶν Κυθήρων.

4.—Τὰ σιτηρά.

Σχετικὰ μὲ τὰ σιτηρά, τὸ σιτάρι, τὸ πιὸ ἀπαραίτητο σὶὴ ζωὴ, δὲν φτάνει γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ νησιοῦ ὄλο τὸ χρόνο καὶ χρειάζεται νὰ εἰσάγεται ἀπὸ τὶς τούρκικες χῶρες. Ἄν δὲν γίνει σὶὸ Βασίλειο μιὰ παρακαταθήκη σταριοῦ, γιὰ τὶς ἀνάγκες πὸν μποροῦν νὰ παρουσιαστοῦν, σίγουρα θὰ ὑπάρχει συχνὰ σοβαρὴ ἔλλειψη, γιὰ τὴ κατανάλωση εἶναι μεγάλη, γιὰ τὴ συντήρηση τόσο τοῦ λαοῦ ὅσο καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ γιὰ

dei biscotti per le galee, il raccolto è dubbio, et scarso per le cose ordinarie, et nell' incontro di qualche necessità, quando massime succedesse in congiuntura travagliosa, si perderebbe il sussidio dell' estrazione, et riuscirebbe più grave il bisogno per l' accrescimento di quel numero di gente che la Sertà V(ost)ra sarebbe necessitata mantener per sicurtà, et conservatione del Regno.

Io hebbi nel mio ingresso a quel Reggimento strettezza di grano, si per haverne trovato pochissimo nelle monitioni; come per esser statto il raccolto molto ristretto; onde conveni prender subito diversi partiti; l'uno nell' andar in persona nella parte d'ostro alla Campagna della Messerea per trovarne; et farne condurre alla Città, grossa summa, come mi vene fatto, tutto che con molta difficoltà per rispetto della lontananza, et perche bisognò, che fosse condotto a fatica con animali piccioli, cadauno de quali non eccedeva un staro per volta;

τὴν ἐτοιμασία παξιμαδιῶν γιὰ τὶς γαλέρες. Ἡ συγκομιδὴ εἶναι ἀμφίβολη καὶ μικρὴ γιὰ τὴ συνηθισμένη κατανάλωση καὶ σὲ περίπτωση ποὺ θὰ παρουσιαστῆ κάποια ἀνάγκη, ἂν μάλιστα βρεθοῦμε καὶ σὲ περιπλοκές, δὲν θὰ ἔναι δυνατὸ νὰ γίνεῖ εἰσαγωγή ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ θὰ γίνεῖ σοβαρότερη γιὰ τὴν ἀύξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν ποὺ θὰ ὑποχρεωθῆ ἡ Γαληνότητά Σας νὰ συντηρήσῃ γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴ διατήρηση τοῦ Βασιλείου.

Ὄταν ἀνέλαβα τὴν ὑπηρεσία ἐκείνη⁸ ἀντιμετώπισα ἔλλειψη σιτῶν, τόσο γιὰ τὴν βροῦκα σὶς σιταποθῆκες ἐλάχιστο, ὅσο καὶ γιὰ τὴν συγκομιδὴ ἦταν πολὺ φτωχὴ. Γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκα νὰ πάρω διάφορες ἀποφάσεις. Πρῶτα πῆγα ὁ ἴδιος σὶς νότια μέρη τοῦ νησιοῦ, σὶν κάμπο τῆς Μεσαρᾶς, γιὰ νὰ βρῶ σιτῶν καὶ νὰ διατάξω νὰ μεταφέρουν σιτῶν πόλῃ μεγάλη ποσότητα, ὅπως καὶ ἔγινε, ἂν καὶ μὲ μεγάλες δυσκολίες, γιὰ τὴν ἀπόσταση εἶναι μακρυνὴ καὶ ἡ μεταφορὰ χρειάστηκε νὰ γίνεῖ μὲ κόπο μὲ μικρὰ ζῶα, ποὺ τὸ καθένα δὲν μποροῦσε νὰ μεταφέρει παραπάνω ἀπὸ ἓνα σιτῶν κάθε φορὰ⁹. Τότε, ἀπὸ τὴν ὁρμὴ

⁸) Ὁ δούκας Dolfin Venier ὑπηρετήσῃ ἀπὸ τὸ 1608 ὡς τὸ 1610. Εἶναι ὁ 195ος δούκας τῆς Κρήτης. Βλ. Hip. N o i r e t, Documents inédits pour servir à l'histoire de la Domination vénitienne en Crète, Paris 1892, σ. 555 κ.έξ.

⁹) Τὸ βενετσιάνικο σιτῶν (staiο ἀπὸ τὸ λατιν. sextarius) ἦταν ἓνα δοχεῖο ξύλινο, σὲ σχῆμα βαρελιοῦ, γιὰ τὴν μέτρηση τῶν σιτηρῶν. Χωροῦσε 83, 3 λίτρος ἢ 1 1/2 μουζούρια. Βλ. V.A.S. Relazioni, LXXIX, Relazione di P. Bondumier.

All' hora per la violenza di straordinarij patimenti, rilevai cosi grave indispositione, che me ne son risentito quasi per un anno continuo; Piacque al sigr Dio restituirmi la sanità alla persona, come si conservò sano l'animo con il ristoro di cosi importante riparo alla penuria, che mi soprastava; l'altro fù l' espediente, che presi di riccorrere con le mie lettere al benigno sussidio della Sertà V. et delli Illmi ssri alle Biave, et ne restai honestamente sovvenuto, et a tempo talmente opportuno, che l' ingordigia di alcuni studiosi alla carestia rimase oppressa, con così subita provisione, che poi mi habilitò ad' aspettare d' Arcipelago il ritorno di quattro Vasselli, che erano statti mandati per formenti con commandamenti del Granse ottenuti dalla molta diligenza dell' Illmo sigr Bailo Contarini, li quali ne condussero tanta quantità, che sollevò gli animi afflitti dalla strettezza, che si sentiva anco nelle parti circonvicine. Non mancò per la clemenza del sigr Dio di somministrare raccolto fertilissimo, tra il quale, et quella copia di formenti, che furono condotti dal Vassello del sigr Gio. Emo, al mio partire ho lasciata la Città munita, in modo, che il mio successore non ha-

τῶν ἐξαιρετικῶν κακοπαθειῶν, ἀρρώστησα σοβαρὰ καὶ ὑπόφερα συνέχεια ἓνα χρόνο σχεδόν. Ὁ θεὸς εὐδόκησε νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὑγεία στὸ σῶμα, ὅπως διατηρήθηκε γερὴ καὶ ἡ ψυχὴ μου ἀντιμετωπίζοντας τόσο σπουδαῖο κακό, τὸ λιμό, πὸν μὲ ἐπίεζε. Ἐπειτα ἀποφάσισα νὰ καταφύγω μὲ ἐπιστολές μου στὴ Γαληνότητά Σας καὶ τοὺς ἐκλαμπρότατους κύριους ἀρμόδιους τοῦ Ἐπισιτισμοῦ, ζητώντας τὴ σπλαχνικὴ σας βοήθεια. Ἡ βοήθεια αὐτὴ δόθηκε καὶ ἔφτασε τόσο ἔγκαιρα, πὸν ἡ ὑπερβολικὴ ἀπληστία μερικῶν ἐκμεταλλευτῶν τῆς πείνας καταπνίγηκε μ' αὐτὴ τὴν ἄμεση προμήθεια. Τὰ σιτηρὰ αὐτὰ μοῦ ἔδωκαν τὸν καιρὸ νὰ περιμένω τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὰ νησιὰ τεσσάρων πλοίων, πὸν εἶχαν σταλεῖ γιὰ νὰ φέρουν σιτηρὰ, ὕστερα ἀπὸ ἄδεια τῆς Τούρκικης Κυβέρνησης, πὸν ἐπετύχαμε μὲ τὴ βοήθεια καὶ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἐκλαμπρότατου βάρδου κ. Κονταρίνι. Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἔφεραν τόση ποσότητα σιτάρη, πὸν ἀνακούφισε τὸν πληθυσμό, ὁ ὁποῖος ὑπόφερε ἀπὸ τὴν ἔλλειψή του, πὸν ἦταν αἰσθητὴ ἀκόμη καὶ στὰ γύρω κοντινὰ μέρη. Ὁ πανάγαθος Θεὸς δὲν παράλειψε νὰ στείλῃ πλουσιότατη συγκομιδὴ κι ἔτσι, μ' αὐτὴ καὶ μὲ τὰ σιτηρὰ πὸν ἔφερε τὸ καράβι τοῦ κ. Ἰω. Ἐμο, ἄφισα τὴν πόλη ὅταν ἔφυγα ἐφοδιασμένη, σὲ βαθμὸ πὸν ὁ διάδοχός μου δὲν θὰ ἔχει νὰ σκεφτεῖ, σ' ὄλη τὴν περίοδο τῆς θητείας του, γιὰ ζή-

verà da pensare per tutto il corso del suo Reggimento a materia tanto importante, se non quanto comportarà il tener la Città, et il Regno ben provisto per tutti gli accidenti.

Il deposito di migli, del quale buona parte già dozene d'anni si preserva in quelle monitioni, perche non diventasse inutile nel spatio di più lungo tempo, stimarei sommamente a proposito, che fosse con opportuna commodità rinovato; poi che nell'esser che hora si trova, non apportarebbe alcun danno all'interesse dela Sertà V. et da qui avanti, potrà patire al sicuro; A questo avvertimento mi eccita la fertilità dell'anno presente in queste parti, et l'avantagio, che si ha nelli prezzi di migli in particolare, parendomi, che in ciò non sarebbe inutile anco la scala di Capo Rodoni, dove trahendosene quantità nel mio presente viaggio ne ho veduto a comprare da quei da Perasto.

Nelli mesi di Settembre, et Ottobre si prova incommodo notabile delli molini, così da aqua, come da vento; perche nella to-

τημα τόσο σπουδαῖο, παρὰ μόνο πῶς νὰ διατηρηθεῖ καλὰ ἐφοδιασμένη ἡ Πολιτεία καὶ τὸ Βασίλειο γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο.

Γιὰ νὰ μὴν ἀχρηστευτεῖ μὲ τὸ πέρασμα περισσότερου χρόνου ἡ παρακαταθήκη τοῦ κεχριοῦ¹⁰, πὺν σὲ μεγάλη ποσότητα διατηρεῖται, τώρα καὶ δωδεκάδες χρόνια, στὶς δημόσιες ἐκεῖνες ἀποθήκες, θὰ θεωροῦσα ἀπαραίτητο νὰ ἀνανεωθεῖ, διὰν παρουσιαστεῖ εὐκαιρία. Στὴν κατάσταση πὺν βρίσκεται σήμερα δὲν ἔκανε καμιὰ ζημιὰ στὰ συμφέροντα τῆς Γαληνότητάς Σας, μὰ ἀπὸ τώρα καὶ πέρα σίγουρα θὰ κάνει. Στὴν προειδοποίηση αὐτὴ μὲ παρακινεῖ ἡ πλούσια σοδειὰ τούτου τοῦ χρόνου σ' αὐτὰ τὰ μέρη καὶ ἰδιαίτερα τὸ πλεονέκτημα στὶς τιμὲς τοῦ κεχριοῦ. Στὸ ζήτημα αὐτὸ μοῦ φαίνεται πῶς δὲν θὰ ἴταν ἀνώφελο καὶ τὸ λιμάνι τοῦ κάβο Ροδόνη¹¹, ἀπ' ὅπου πῆρα μιὰ ποσότητα σὲ τοῦτο τὸ ταξίδι μου καὶ ἀντιλήφτηκα νὰ τὸ ἀγοράζουν ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ Περάστο¹².

5.—Οἱ Μύλοι.

Τὸ Σετέμπρη καὶ τὸν Ὀκτώβρη παρουσιάζεται μεγάλη δυσκολία στὸ ἄλεσμα τὸν σιτηρῶν, τόσο στοὺς νερόμυλους ὅσο καὶ στοὺς ἀνεμόμυλους· γιὰτὶ μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐλάττιωση τοῦ νεροῦ καὶ μὲ τὶς

¹⁰) Τὸ κ ε χ ρ ἰ (κέγχρος, panicum) χρησιμοποιοῦνταν τότε στὴν ἀρτοποιία, ὅπως τὸ σιτάρι. Βλ. καὶ Σ π α ν ἄ κ η, ὁ.π. τ. II σ. 77.

¹¹) Ρ ο δ ὄ ν η, ἀκρωτήριο τῆς Ἀλβανίας, ἀνάμεσα στὸ Δυρράχιο καὶ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τῆς Μεδοῦσης.

¹²) Π ε ρ ἄ σ τ ο, ὄρμος καὶ χωριὸ στὸν κόλπο τοῦ Καττάρου.

tale diminutione dell'aque, et per le bonacie, che regnano ordinariamente in quei tempi, è impossibile prevalersene; Giudico perciò, che sarebbe di molto giovamento un ordine della Sertà V(ost)ra, che ne fosse edificata una dozana da Cavallo, perche in tutti li casi straordinarij potessero supplire al bisogno, et la spesa riuscire di non molta consideratione per esserne nella Città diversi luochi vacui, et tanto capaci, che servirebbono benissimo.

Et perche facendo qui fine, venirei a levare la Sertà V(ost)ra dal tedio, et me stesso dalla fatica; tutta via per non tralasciar alcuna cosa, ch'io stimi utile all'interesse publico, benché sia fuori del mio offitio, aggiungerò riverentemente, principiando dalla militia, che si tiene in quella Città, che può essere circa mille cinquecento soldati; Duolmi haver causa di dire, che la metà di essi è di qualità poco rilevante per non dire propriamente inutile, essendossi al mio partire trovate una notte tre sentinelle che havevano abbandonato la loro custodia; et se essa mi-

μπονάτισες πὸν ἐπικρατοῦν συνήθως αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπαρκέσουν. Γι' αὐτὸ νομίζω πὸς θὰ ἐξυπηρετοῦσε πολὺ τὸ ζήτημα μιὰ διαταγὴ τῆς Γαληνότητάς Σας, γιὰ νὰ γίνουν καμιὰ δεκαριὰ μύλοι ἵπποκίνητοι, γιὰ νὰ μπορέσουν, σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς σχετικὲς ἀνάγκες. Ἡ δαπάνη πὸν θὰ χρειαστεῖ δὲν θὰ ναι καὶ τόσο σοβαρὰ, γιὰτὶ στὴν πόλη βρίσκονται διάφοροι χῶροι κενοί, τόσο κατάλληλοι γι αὐτὸ τὸ σκοπὸ ¹³.

6.—Ἡ Μιλίτσια.

Ἄν καὶ ἐπιθυμῶ νὰ τελειώσω ἐδῶ γιὰ νὰ ἀπαλλάξω τὴ Γαληνότητά Σας ἀπὸ τὴν ἐνόχληση καὶ τὸν ἑαυτοῦ μου ἀπὸ τὸν κόπο, ὅμως, γιὰ νὰ μὴν παραλείψω κάτι πού, κατὰ τὴν κρίση μου, θὰ ἦταν χρήσιμο στὸ δημόσιο συμφέρο, παρ' ὅλο πὸν τοῦτο δὲν εἶναι τῆς δικαιοδοσίας μου, θὰ προσθέσω εὐλαβικὰ τὰ παρακάτω, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ στράτευμα πὸν βρίσκεται σ' ἐκείνη τὴν πόλη καὶ μπορεῖ νὰ ἀνέρχεται σὲ 1500 περίπου στρατιῶτες. Λυποῦμαι γιὰτὶ ἀναγκάζομαι νὰ πῶ ὅτι, οἱ μισοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ποιότητας ὄχι καὶ τόσο καλῆς, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὀλίγελα ἄχρηστοι ¹⁴. Ὅταν ἔφευγα βρέθησαν μιὰ νύχτα τρεῖς σκοποὶ, πὸν εἶχαν ἐγκταταλείψει τὴ θέση τους. Ἄν τὸ στρατὸ αὐτὸ δὲν τὸν

¹³) Βλ. ὑποσ. 2.

¹⁴) Τὴν ἴδια γνώμη εἶχε καὶ ὁ Φρ. Μοροζίνι. Βλ. Σ π α ν ἄ κ η, ὁ.π.. τ. II, σ. 48 κ.έξ.

litia fosse commandata dal Conte Bortholamio Martinengo soggetto di molta essistimatione, et di prudentissima destrezza, nulla, o poco sarebbe da stimarsi così importante presidio, al quale quando vi venisse mandato ogn'anno compagnie nove, cesarebbe il disordine in maggior parte; poi che il publico, come non sentirebbe in ciò maggior gravezza dell'ordinario, così ricevendo comodità di licentiar gli inutili per rimetterne de buoni si riduriano al sicuro in quel buon statto che ricerca il publico bisogno.

Nelle Cernide della Città, le quali alcuna volta ho havuto gusto di vedere, come ne ho trovato molti di attitudine sufficiente, così non essendo distinti gli buoni dalli inutili vengono a riuscir tutti di poca consideratione. Ma quando venirà ridotto a qualità perfetta quel numero, che si può, sarebbero ottime in ogni necessario accidente.

Le Cernide del Regno, che hora stanno appoggiate alla cura del Collonel Mario Gazi gentilhuomo di valore, et di molta pratica nelle cose del Regno, non essendo ancora statte ridotte insieme non ho potuto vederle; ne perciò trovo fondamento di dirne altro, se non che giudicarei bene ordinare, che il Collonelo se ne

διοικοῦσε ὁ κόμης Βαρθολομαῖος Μαρτινέγκο, ἄντρας μὲ μεγάλη ἐκτίμηση καὶ συνετὴ ἰκανότητα, καμιά ἢ μικρὴ ὑπόληψη θὰ εἶχε αὐτὴ ἢ τόσο σπουδαία φρουρά. Ἐάν στὴ φρουρὰ αὐτὴ στέλνονταν κάθε χρόνο νέοι λόχοι, θὰ ἔπαυε στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡ ἀκαταστασία αὐτῆ. Γιατί, ἐνῶ τὸ Δημόσιο, δὲν θὰ πλήρωνε περισσότερα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα ἔξοδα, θὰ εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ ἀπολύσει τοὺς ἄχρηστους καὶ νὰ τοὺς ἀντικαταστήσει μὲ καλοὺς. Τότε θὰ γίνονταν ἀσφαλῶς ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ δημόσιο συμφέρο.

7.—Ὁ ἐγχώριος στρατὸς (Cernide).

Στὸν ἐγχώριο στρατὸ (τσέρνιντε) τῆς πόλης, πὰν κάποτε εἶχα τὴν περιέργεια νὰ δῶ, βρῆκα πολλοὺς ἀρκετὰ ἰκανοὺς. Μὰ καταντᾷ νὰ ἔναι ὅλοι μικρῆς ἀξίας, γιατί δὲν διακρίνονται οἱ καλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄχρηστους. Ὅταν ὁμως ὁ στρατὸς αὐτὸς βελτιωθεῖ, πρᾶγμα πὸν εἶναι δυνατὸ, μπορεῖ νὰ γίνει ἄριστος γιὰ κάθε περίπτωση ἀνάγκης.

Τὸν ἐγχώριο στρατὸ τοῦ Βασιλείου, πὸν εἶναι ἐμπιστευμένος σήμερα στὶς φροντίδες τοῦ Συνταγματάρχου Μάριου Γκάτσι, εὐγενῆ μεγάλης ἀξίας καὶ ἐμπειρότατου στὰ ζητήματα τοῦ Βασιλείου, δὲν μπόρεσα νὰ τὸν δῶ, γιατί δὲν ἦταν ἀκόμη συγκεντρωμένος. Γι' αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ πῶ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τοῦτο: κατὰ τὴ γνώμη μου, κα-

impatronisse meglio per quei rispetti, che possono esser considerati dalla molta prudenza dell'Eccze VV.

Si aspetta beneficio di qualche momento al puplico interesse delle angarie, che devono haversi fra quei sudditi : Hora prendomi vedere sotto il presente Generalato, rinovata l'opinione, che già hebbero alcuni di ridurle in danari, convengo dubitare che privandossi la Sertà V. dal comodo, che può ricevere dalla fattione personale di quelle genti poverissime, et miserabili, possa perciò sicuramente perdersi, et la speranza di riscuotere il credito in niuna parte, et di conseguirne l'opportuno servitio : Et pure sarebbe grandemente necessario attendere alla distruttione del Forte di S. Dimitri, al quale se fin hora si havesse pensato, l'opera sarebbe molto avanti al presente, et da quella materia la Città haverebbe sentito comodo singolare, come sarà per sentirne in ogni tempo che vi sia trasportata così nè terra pieni, come in altri luochi, che ne hanno bisogno.

λό θὰ ἦταν νὰ περιβληθεῖ ὁ συνταγματάρχης μὲ τὴν ἐξουσία ἐκείνη, πὺν θὰ κρίνει ἀπαραίτητη ἡ μεγάλη φρόνηση τῶν ἐξοχότητῶν σας.

8.—Οἱ ἀγγαρεῖες.

Ἐπὸ τις ἀγγαρεῖες πὺν ὑποχρεώνονται νὰ κάνουν οἱ ὑπήκοοι ἐκεῖνοι μπορεῖ νὰ περιμένει κανένας κάποια ὠφέλεια τοῦ Δημοσίου. Νομίζω πὺς ἀνακινεῖται τώρα, σὶν πειρίοδο τοῦ σημερινοῦ Γενικοῦ Προβλεπιῆ, ἡ γνώμη πὺν εἶχαν ἐκφράσει πρὶν μερικοί : γιὰ τὴ μετατροπὴ τῶν ἀγγαρειῶν σὲ χρηματικὴ εἰσφορὰ. Ἐχω τὴ γνώμη ὅτι : ἂν ἡ Γαληνότητά Σας πάψει νὰ δέχεται τὴν ἐκτέλεση τῶν ἀγγαρειῶν προσωπικὰ ἀπὸ τὸν πτωχότατο καὶ ἀθλιέστατο ἐκεῖνο λαό, ἀσφαλῶς θὰ χάσει καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ πληρωθοῦν οἱ ἀγγαρεῖες αὐτὲς καὶ, κατὰ συνέπεια, θὰ χάσει τὴν καλὴ αὐτὴ ὑπηρεσία. Ἐπίσης θὰ ἔπρεπε ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν κατεδάφιση τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀγ. Δημητρίου (Ἄκ Τάμπια)¹⁵. Ἄν μέχρι σήμερα φρόντιζε κανένας γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, ἡ ἐργασία θὰ εἶχε τώρα προχωρήσει ἀρκετὰ καὶ ἡ πόλη θὰ ὠφελοῦνταν πάρα πολὺ ἀπὸ τὰ ὑλικά αὐτά, ὅπως θὰ ὠφεληθεῖ ὁποτιδήποτε μεταφεροῦν τόσο γιὰ ἐπιχωματώσεις ὅσο καὶ σὲ ἄλλους τόπους πὺν ὑπάρχει ἀνάγκη.

¹⁵) Σχετικὰ μὲ τὴν κατεδάφιση τοῦ φρουρίου τούτου βλέπε λεπτομέρειες Σπαγάκη, ὅ.π., τ. Ι, σ. 138-139.

La Cavalleria de Feudati è di grandissimo peso a quelli sudditi non tanto per l'obbligo, che ha cadauno rispettivamente di mantener il Cavallo, quanto per essere necessitati di comprarli da persone di auttorità con estremo loro disvantaggio; essendo introdotto da alcuni, non solo comprar quelli Cavalli, che vengono mandati nel Regno per mercantia, de quali cadauno si accomodarebbe di tempo in tempo, ma quelli ancora, che vi nascono, et passando solo da una stalla all'altra, assendono alla valuta di centinara di ducati: Non dico di quelli, che si fanno condurre alla giornata, ne quali concorrendo molte spese, et pericoli, sono hora pagati a pretij molto eccessivi; Volesse il sigr Dio, che tanta alteratione di prezzi fosse almeno di qualche vantaggio al servitio della Sertà V., ma son necessitato ad assi-

9.—Τὸ Φεουδαλικὸ Ἴππικόν.

Τὸ φεουδαλικὸ ἱππικὸ εἶναι βάρος πολὺ μεγάλο σιτὸς ὑπηκόους ἐκείνους, ὅχι τόσο γιατί ἔχουν τὴν ὑποχρέωση νὰ διατηροῦν ἄλογα ὅσο γιατί βρίσκονται στὴν ἀνάγκη νὰ τὰ ἀγοράζουν ἀπὸ πρόσωπα ἐπίσημα μὲ μεγάλη ζημιὰ τους· γιατί συνήθισαν μερικοὶ νὰ ἀγοράζουν ὅχι μόνο τὰ ἄλογα ἐκεῖνα πὸν στέλνονται σιτὸ Βασίλειο γιὰ ἐμπόριο — μὲ τὰ ὅποια θὰ ἱκανοποιοῦσαν πότε-πότε τὶς ἀνάγκες τους — μὰ καὶ ἐκεῖνα ἀκόμη πὸν γεννιοῦνται ἐκεῖ, σιτὸ Βασίλειο, καὶ πουλοῦνται ἑκατοντάδες δουκάτα, παρ' ὅλο πὸν τὰ παίρνουν ἀπὸ τὸν ἕνα σταῦλο καὶ τὰ πᾶνε σιτὸν ἄλλο¹⁶. Δὲ μιλῶ γιὰ τὰ ἄλογα ἐκεῖνα πὸν τὰ πᾶνε σιτὸ μεροκάματο καὶ πληρώνονται τῶρα σὲ τιμὲς πολὺ ψηλές, γιατί γίνονται γι' αὐτὰ πολλὰ ἔξοδα καὶ ἔχουν πολλοὺς κινδύνους. Ὁ θεὸς νὰ ἴδῃ νὰ ἦταν τουλάχιστο ὠφέλιμη σιτὴ Γαληνότητά Σας ἢ μεγάλη αὐτὴ διαφορά τῶν τιμῶν. Μὰ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ βεβαιώσω τὴ Γαληνότητά Σας, μὲ λύπη μου βέβαια, ὅτι μὲ ὅλα αὐτὰ τὸ ἱππικὸ τοῦτο εἶναι ὀλωσδιό-

¹⁶) Ἡ ἐμπορία τῶν ἀλόγων σιτὴν Κρήτη κανονιζόταν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος. Σιτὴν Κρήτη ὑπῆρχε ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς βενετοκρατίας εἰδικὸ Ταμεῖο γιὰ τὴν ἀγορὰ ἀλόγων. Βλ. Σπ. Μ. Θεοτόκη, Θεσπίσματα τῆς Βενετικῆς Γερουσίας 1281-1385 σιτὰ Μνημεῖα Ἑλλ. Ἱστορίας, τόμ. Β' τευχ. II Ἀθῆναι 1937, σ. 112.

Κανένας δὲν εἶχε δικαίωμα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φεουδάρχες νὰ ἔχει σιτὴν κυριότητά του ἄλογα. Σιτὴ Συνθήκη Ἑνετῶν-Καλλέργη ἀναφέρεται εἰδικὴ διάταξη γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ Καλλέργη ν' ἀγοράζει ἄλογα. «Ἀκμῆ θέλομεν ἵνα ὑπορῆς ἀγοράσας καθενὶ ἐκάστω χρόνω σοὶ μὲ τὰ μέρει σου ἄλλογα δεκαπέντε τῶν ἀρμάτων ἢ ροντζίνια...». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιου, Ἡ συνθήκη Ἑνετῶν-Καλλέργη κλπ. σιτὸν Γ τόμο Κρητ. Χρονικῶν, Ἡράκλειο 1949, σ. 267-268.

curarla, benché con mio dispiacere, che con tutto ciò essa Cavalleria e del tutto inutile; perche se bene vi sono Cavalli di riuscita conveniente, ne manca però l'essercitatione; onde per esser solamente nutriti nelle stalle ad'ogni poco di fatica violente, et difficoltà non potrebbero resistere; et se ne ha assai fresco esempio, per quanto si vede, sotto la B^o : Me : (bona memoria) del sig^r Prov^r Lando, quale per certo accidente, havendo convenuto cavalcare in fretta alla parte delle Caresse, viaggio di cinquanta in sessanta miglia, dal numero di settanta Cavalli, ne perirono quatordecim delli migliori.

Pochi anco sono cavalcati da Patroni, havendo alcuni di loro intermesso l'essercitio, qual per età, et qual per riputatione di grado, altri per essere di vedove, et pupili, et molti per non haver altro che un solo Patrone, dal quale ne vengono mostrati doi, tre, quattro, sei, et fin al numero di otto; Perciò et per altre cause, che ho espresso, non havendo chi gli voglia, o possa esercitare, sono applicati a quell'offitio li loro servitori di casa, quali si siano rozi, et imperiti affatto di così honorevolissima professione.

λου ἄχρηστο. Γιατί, παρ' ὅλο πὸν ὑπάρχουν ἄλογα ἄρκετὰ καλά, λείπει ἢ ἐκγύμνασή τους. Γι αὐτό, ἐπειδὴ δὲν κάνουν τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ τρέφονται σιτοὺς σταύλους, δὲν θὰ μπορέσουν νὰ βασιτάξουν λίγο σὲ βαρειὰς καὶ δύσκολες δουλειές. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα ὑπάρχει ἓνα πολὺ πρόσφατο παράδειγμα, ἀπ' ὅσα εἶναι γνωστά: Ὁ μακαρίτης Προβλεπιῆς κ. Λάντιο χρειάστηκε νὰ πάει γρήγορα μὲ τὸ ἵππικό, γιὰ κάποιο ζήτημα πρὸς τὴν Καρὲς¹¹, πὸν ἀπέχουν πενήντα ὡς ἑξήντα μίλια, καὶ ἀπὸ τὰ ἑβδομήντα ἄλογα χάθηκαν δεκατέσσερα ἀπὸ τὰ καλύτερα.

Ἐπίσης λίγα ἄλογα καβαλικεύονται ἀπὸ τοὺς κυρίους των πὸν ἔχουν διακόψει τὰ γυμνάσια γιὰτὶ ἄλλοι εἶναι γέροι καὶ ἄλλοι δὲν ἔχουν διάθεση. Ἄλλα ἄλογα δὲν γυμνάζονται γιὰτὶ ἀνήκουν σὲ χῆρες καὶ ὀρφανὰ παιδιὰ καὶ ἄλλα γιὰτὶ ὁ καθένας τους ἔχει δύο, τρία, τέσσερα, ἕξη ἀκόμη καὶ ἑκτώ. Γι αὐτό, καὶ γιὰ ἄλλους λόγους πὸν ἀνάφερα παραπάνω, μὴ ἔχοντας ἀνθρώπους πὸν νὰ θέλουν ἢ πὸν νὰ μποροῦν νὰ τὰ γυμνάζουν, ἔχουν ἀναθέσει τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ σιτοὺς ὑπηρέτες τους, πὸν εἶναι ἄξεστοι καὶ ἀνίδεοι καὶ δὲν ξέρουν καθόλου ἓνα τέτιο πολὺ τιμητικὸ ἐπάγγελμα.

¹¹) Τὸ Caresse ὑποθέτω πὸς εἶναι τὸ γνωστὸ σιτὴ Βενετοκρατία χωριὸ Κ α ρ ἔ ς τοῦ Μεραμπέλου.

Da questo l'Eccze VV. potranno giudicare, se la verità del mio testimonio appartenga alla loro notitia; ma l'aggravio de sudditi, et del publico potrebbe al parer mio ricevere qualche accomodamento mentre fosse prima ordinato al sr Provr G(en)nerale, che ragionasse maturamente sopra ciò con quei ssri del Regno.

Quanto alla Stratthia dirò, che se bene non si trova in quella perfettione, che bisogna, riuscirebbe nondimeno nelli accidenti assai migliore della Cavalleria del Regno, havendo massime hora un Capo molto ben disposto alla convenienza del suo offitio.

È riuscito l'anno presente di qualche pregiuditio alla riputatione del Regno che fin li primi di Giugno non si habbi potuto armare due sole Galce nella Città di Candia, dove può tenir per certo la Sertà V. di haverne quantità nelle sue più importanti occorenze: Nasce per opinione mia la causa principale, che non si mette in uso il costume di Venetia intorno l'armare delle Ga-

**Απ' αὐτὰ θὰ μπορέσουν οἱ ἐξοχότητές σας νὰ κρίνουν, ἂν ἡ ἀλήθεια τῆς μαρτυρίας μου ὀφείλεται σὲ δικές τους πληροφορίες. Τὸ ζήτημα ὁμως τοῦτο, τῆς ἐπιβάρουσης τῶν ὑπηκόων καὶ τοῦ Δημοσίου, θὰ μποροῦσε, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ πάρει κάποια τακτοποίηση, ἂν δίδοταν διαταγὴ στὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ νὰ συζητήσῃ πάνω σ' αὐτὸ μὲ τὴν ἀπαιτούμενη ὠριμότητα, μαζὶ μὲ τοὺς κυρίους ἐκείνους τοῦ Βασιλείου.*

10.—Τὸ Μισθοφορικὸ Ἴππικόν.

Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ μισθοφορικοῦ ἵππικοῦ θὰ ἀναφέρω ὅτι, παρ' ὅλο πὸν δὲ βρῆσκειται τοῦτο στὴν τελειότητα ἐκείνη πὸν χρειάζεται, σὲ περίπτωσι ἀνάγκης θὰ φανεῖ πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ φεουδαλικὸ ἵππικὸ τοῦ Βασιλείου, ἂν πάρει κανένας ὑπόψει του πὸς τώρα ἔχει ἓνα διοικητὴ, πὸν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ὑπηρεσίας του.

11.—Ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν γαλερῶν.

Αὐτὸ τὸ χρόνον μειώθηκε κάπως ἡ ὑπόληψις τοῦ Βασιλείου, γιὰτὶ ὡς στὶς ἀρχές τοῦ Ἰούνη δὲν κατορθώθηκε νὰ ἐξοπλιστοῦν οὔτε δυὸ γαλέρες στὴν πόλιν τοῦ Χάντακα, ὅπου ἡ Γαληνότητά σας μπορεῖ νὰ θεωρεῖ σὰν βέβαιον τὸν ἐξοπλισμὸν κάμποσων γαλερῶν στὶς πιὸ δύσκολες περιστάσεις. Τοῦτο ὀφείλεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, πρῶτον: στὸ γεγονός ὅτι δὲν μπαίνει σὲ χρῆσιν τὸ σύστημα τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν γαλερῶν πὸν ἰσχύει στὴ Βενετία, δηλ. δὲν ἀναθεωροῦνται ἀπὸ χρόνον σὲ

lee, non si accommodando di anno in anno li rolli ; et concorre in ciò oltre tutte le cose l'interesse de Ministri ; A rimover dunque un tale disordine, stimarei opportuno, che la Sertà V(ost)ra, facesse mandar la regola di quì, perche sia essequita spetialmente nell'accommodar li rolli passati, acciò per l'avvenire non succedano con essi quelli errori che si sono veduti per l'adietro ; la seconda è che l'armare, ovvero il metter a banco si comincia molto tardi, non ostante, che altre volte fosse solito farsi il giorno della Madonna 2 di Febraro, quando il Contadino non sapendo, se deve restar, ovvero partire dal Regno, spinto anco dalla strettezza del vivere, in quella stagione, si dispone a venirvi prontamente, ma quest'anno essendossi dato principio all'armar del mese di maggio mentre cadauno era intento al raccolto delle biave, et sollevato dall' angustia del vivere, si sono perciò vedute le difficoltà, et la disobediienza, alla quale si potria riparare di quà

χρόνο οἱ στρατολογικοὶ κατάλογοι. Στὸ ζήτημα αὐτὸ συμβάλλει, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ὑπαλλήλων. Γιὰ νὰ διορθωθεῖ μιὰ τέτια ἀταξία κρίνω σκόπιμο νὰ δώσει ἡ Γαληνότητά Σας ἀπ' ἐδῶ διαταγὴ νὰ τακτοποιηθοῦν πρὶν ἀπ' ὅλα οἱ παλιοὶ στρατολογικοὶ κατάλογοι, γιὰ νὰ μὴ γίνουν στὸ μέλλον, μὲ τοὺς καταλόγους αὐτοὺς, τὰ σφάλματα ἐκεῖνα ποὺ παρατηρήθηκαν στὸ παρελθόν. Δεύτερο : στὸ ὅτι ὁ ἐξοπλισμὸς ἢ ἡ ἐγκατάσταση τῶν κατεργαζομένων στὸς πάγκους των ἀρχίζει πολὺ ἀργά, παρ' ὅλο ποὺ ἄλλοτε ἦταν συνηθισμένο ν' ἀρχίζει τὴν ἡμέρα τῆς Παναγίας, στὶς δυὸ τοῦ Φλεβάρη, ὅποτε ὁ χωρικός, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος δὲν ἔχει ἀποφασίσει ἂν πρέπει νὰ μείνει ἢ ἂν πρέπει νὰ φύγει ἀπὸ τὸ Βασίλειο καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲν ἔχει νὰ ζήσει στὴν περίοδο ἐκείνη τῆς ἀνέχειας¹⁸ καὶ ἔτσι πρόθυμα μπορεῖ νὰ προσέλθει στὴ στρατολογία.

Τὸ χρόνο ὅμως αὐτὸ ἀρχισε ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν κατέργων τὸ Μάη ὅποτε ὁ καθένας ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴ συγκομιδὴ τῶν σιτηρῶν καὶ εἶχε ἀνακουφιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀνέχεια τῶν τροφίμων καὶ γι' αὐτὸ παρουσιάστηκαν οἱ δυσκολίες καὶ ἡ ἀπειθαρχία. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ ἀπὸ τὴν ἄνω καὶ πέρα μὲ μιὰ διαταγὴ: νὰ καθίζουν στὸς πάγκους των οἱ

¹⁸⁾ Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ τοῦ χρόνου ἀπὸ τὸ Φλεβάρη ὡς τὸν Ἀπριλομᾶη ποὺ ἀρχίζει ἡ καινούρια σοδειά, ἡ ἄκρα καιροῦ ὅπως τὴ λέει ὁ λαὸς, εἶναι πραγματικὰ ἡ δυσκολότερη χρονικὴ περίοδος τοῦ ἀγρότη.

avanti con un ordine, che sia posto a banco a tempo debito ; così riceverebbe vantaggio non meno il suddito, che il servizio della Sertà V. ; poi che quando le Galee fossero armate in tempo, potrebbe valersene sicuramente, senza quell'incommodo, o pregiudizio, che la tardità suole causare in tutte le torbide occorrenze.

È necessario ancora, che sia rinovato l'ordine circa gli andiscari, poi che per alcuni pochi giorni, ch'io ho avuto il carico di V. Capo mi è occorso vederne intorno vinti fra il numero di settanta, ovvero ottanta galeotti descritti, nel che è molto ben noto

στρατιολογούμενοι κατεργάρηδες τὴν κατάλληλη ἐποχή¹⁹. Ἔτσι θὰ ἐξυπηρετηθεῖ καὶ ὁ ὑπήκοος ὄχι λιγότερο ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τῆς Γαληνότητάς Σας. Γιατί, ὅταν τὰ κάτεργα θὰ ἐπανδρώνονται ἔγκαιρα, ἀσφαλῶς θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησή τους καὶ δὲν θὰ παρατηρεῖται ἡ ἀταξία ἐκείνη καὶ ἡ ζημιὰ πὺν προξενεῖ ἡ καθυστέρηση σ' ὅλες τὶς ταραγμένες περιστάσεις²⁰.

12.—Οἱ Ἀντισκάροι.

Εἶναι ἐπίσης ἀνάγκη νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἡ διαταγὴ σχετικὰ μὲ τοὺς ἀντισκάρους. Τὶς λίγες μέρες πὺν εἶχα ἀναλάβει τὴν ὑπηρεσία τοῦ Καπετάνιου τῆς Γαληνότητάς Σας μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ παρατηρήσω ὅτι ἀπὸ τοὺς ἑβδομήντα ἢ τοὺς ὀγδόντα κατεργάρηδες πὺν ἦταν γραμμένοι, οἱ εἴκοσι περίπου ἦταν ἀντισκάροι. Ἡ Γαληνότητά Σας γνωρί-

¹⁹) Ἀπὸ τότε ἔχει μείνει, φαίνεται, ἡ παροιμιώδης φράση : *κάθε κατεργάρης στὸν πάγκο του !*

²⁰) Τὸ κάτεργο (γαλέρα), πολεμικὸ πλοῖο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, προωθούταν μὲ δυὸ σειρὲς κουπιὰ κατὰ πάγκο. Ἀργότερα προστέθηκαν τρεῖς καὶ τέσσερις καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἄλεγαν *triremi* καὶ *quattroremi*. Μόνο στὸ τέλος τοῦ 16. αἰῶνα καθιερώθηκε τὸ ἐνιαῖο κουπί, 40 καὶ 50 ποδιῶν, πὺν τὸ τραβοῦσαν 4 ἢ καὶ 7 καὶ 8 κατεργάρηδες. Τὸ κάτεργα εἶχαν ἓνα ἄλμπουρο πὺν τὸ κατέβαζαν ὅσο διαρκοῦσε ἡ μάχη. Στὴ μέση τοῦ κάτεργου ὑψωνόταν τὸ *castrum*, ὁ πύργος, πὺν τὸν φύλασσαν οἱ *frombolieri* καὶ οἱ *balestrieri*. Γύρω στὰ πλευρὰ του ἦταν ἡ *impravesata*, καμωμένη ἀπὸ θώρακες πέτσιλους γιὰ νὰ προστατεύεται ἀπὸ τὸ *fuoco greco*, τὸ ὑγρὸν πῦρ τῶν Βυζαντινῶν. Στὴν πρῶρα εἶχαν πέτρες πὺν τὶς ἐξακόντιζαν οἱ *frombolieri* μὲ σφεντόνες, καταπέλτες καὶ ἄλλα μηχανήματα. Στὴν πορα εἶχαν δυὸ μεγάλα πλευρικά κουπιὰ, πὺν χρησίμευαν γιὰ πηδάλιο. Βλ. P. M o l m e n t i, *La storia di Venezia nella vita privata*, Bergamo 1910, τόμ. Α, σ. 209 κ.έξ.

a V. Sertà , quanto pregiudizio apportì al publico per infinitti rispetti così dannosa indroducttione.

Nel recinto delle Muraglie della Città, sono alcuni luochi, per li quali vi si può entrare, et uscire senza incommodo in ogni tempo ; Per riparar al danno, che potrebbe in qualche accidente nascere da tanta imperfettione, fa bisogno, che quella parte sia serata compitamente, et quanto prima sarà possibile farlo ; tanto sarà per sempre di molto vantaggio publico.

Dall' Illmo sigr Provr G(e)n(er)al Moro fu per colletta raccolto fra quei Nobili buona summa di danaro per fabricar cisterne da conservar l'aqua per compito comodo della Città ; Hora è parso di far certi pozzi nella fossa della Muraglia vecchia

ζει καλὰ πόση ζημιὰ μπορεῖ νὰ φέρει στὸ Δημόσιο, γιὰ πολλοὺς λόγους, ἓνα τέτιο ἐπιζήμιο σύστημα²¹.

13.—Τὰ τεῖχη.

Στὸν περίβολο τῶν τειχῶν τοῦ Χάντακα εἶναι μερικὰ σημεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μπορεῖ κανένας νὰ μπεῖ καὶ νὰ βγεῖ ἀνενόχλητα σ' ὅποια ὥρα θέλει. Γιὰ νὰ ἀποφύγομε τὸν κίνδυνο ποὺ μπορεῖ νὰ παρουσιαστεῖ σὲ δύσκολες στιγμὲς ἀπὸ τὰ μεσοτελειωμένα αὐτὰ τεῖχη εἶναι ἀνάγκη νὰ κλείσει ὀλοκληρωτικὰ ἢ πλευρὰ ἐκείνη τοῦ τείχους. Ὅσο πιὸ γρήγορα μπορεῖ νὰ γίνει αὐτὸ τόσο περισσότερο θὰ ἐξυπηρετηθεῖ τὸ Δημόσιο²².

14.—Ἡ ὑδρευση.

Ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατο Γενικὸ Προβλεπτῆ κ. Μόρο²³ μιζεύτηκε μὲ ἔρανο ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ εὐγενεῖς ἓνα σεβαστὸ ποσὸ χρημάτων, γιὰ νὰ γίνουν δεξαμενὲς τοῦ νεροῦ, καὶ ἔτσι νὰ ἐξυπηρετοῦνται καλύτερα οἱ ἀνάγκες τῆς πόλης. Τώρα κράτησε ἢ σκέψη νὰ γίνουν κάτι πηγὰδια στὴν

²¹) Ἀντισκάρτοι λέγονταν ἐκεῖνοι ποὺ προσφέρονταν μὲ ἀμοιβὴ νὰ πᾶν στὰ κάτεργα γιὰ λογαριασμὸ ἐπείνων ποὺ εἶχαν ὑποχρέωση νὰ ὑπηρετήσουν σ' αὐτά. Βλ. καὶ Σ. Θεοτόκη, Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1933, σ. 330.

²²) Παρὰ τὶς συστάσεις τοῦ Βενιέρ τὸ τμήμα ἀπὸ τὴν Πύλη τοῦ Δερματᾶ μέχρι τὸ Φρούριο τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι «ἀνοικτὸ σχεδὸν ὀλωσδιόλου καὶ ὁ καθένας μποροῦσε νὰ μπαίνει καὶ νὰ βγαίνει ὅποταν ἤθελε.» Βλ. Σπανᾶκη, ὁ.π. τ. II, σ. 26, 27.

²³) Τὴν ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Benetto Moro τοῦ 1602, ὅπου ἀναφέρονται πληροφορίες καὶ γιὰ τὶς δεξαμενὲς αὐτές, θὰ δημοσιεύσω στὸν IV τόμο τῶν Μνημείων τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας.

all'incontro del quartiere di san Zorzi con sponde, et sabione da ridursi le aque fangose, che collano dalle strade; et fin quà l'opera si trova in un passo in circa d'altezza, ma in forma tale, che vi si può proseguir anco, et, accommodarla a uso di cisterna, quando paresse alla Sertà V.; Questo dico per l'opinione, che hò, che li Pozzi non siano per fare molto buona riuscita; essendose-ne veduta l'esperienza in altri fabricati nella Città, che hora sono affatto inutili: Considerò in oltre l'Ingegniero Fabarini, che per la frequenza dell'immonditie in essi sabioni, haverebbe bisognato mutarli ogni tre, o quattro anni con interesse di molta spesa; intendendo perciò, che fossero erette le Cisterne, alle quali potriano inviarsi aque nette, et in abbondanza, parte dalli alloggiamenti Foscarini, et parte dalli fontichi publici, che sono spaciosissimi.

In questa materia tanto importante dell'aque, aggiungerò

τάφρο τοῦ Παλιοῦ Τείχους, ἀπέναντι στους στρατιῶνες τοῦ Ἀγ. Γεωργίου²⁴ μὲ χεῖλη καὶ χοντροῦ ἄμμο, γιὰ νὰ μαζεύονται ἐκεῖ τὰ λασπόνερα πὸν τρέχουν στους δρόμους. Τώρα τὸ ἔργο ἔχει ψηλώσει ἓνα βῆμα περίπου, μὰ σὲ σημεῖο πὸν νὰ μπορεῖ νὰ συνεχιστεῖ καὶ νὰ διασκευαστεῖ σὲ δεξαμενή, ὅταν εὐαρεστηθεῖ ἡ Γαληνότητά Σας. Τοῦτο ἀναφέρω γιὰ τὴ γνώμη πὸς τὰ πηγὰδια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχουν καλὴ ἐπιτυχία, ὅπως μᾶς δίδαξε ἡ πείρα σὲ ἄλλα παρόμοια ἔργα στὴν πόλη, πὸν σήμερα εἶναι ὀλότελα ἄχρηστα. Παρατήρησε ἐπίσης ὁ μηχανικὸς Φαμπαρίνι πὸς ὁ ἄμμος ἐκεῖνος θὰ γεμίζει συχνὰ ἀπὸ ἀκαθαρσίες καὶ θὰ χρειάζεται ν' ἀλλάσσει κάθε τρία ἢ τέσσερα χρόνια, πρῶγμα πὸν θὰ ἀπαιτήσῃ πολλὰ ἔξοδα. Νομίζω, λοιπόν, πὸς ἂν γίνονταν δεξαμενὲς μπορεῖ νὰ διοχετευτεῖ σ' αὐτὲς τὸ καθαρὸ καὶ ἄφθονο νερό, ἄλλο ἀπὸ τοὺς στρατιῶνες Φοσκαρίνι καὶ ἄλλο ἀπὸ τὸ Φούντικο, οἰκοδομήματα πὸν ἔχουν μεγάλη ἔκταση.

Σχετικὰ μὲ τὸ σοβαρότατο αὐτὸ ζήτημα τοῦ νεροῦ θὰ ἀναφέρω

²⁴) Πρόκειται γιὰ τὶς δεξαμενὲς πὸν βρέθηκαν τελευταία γεμάτες νερό, ὅταν κτιζόταν ἡ οἰκοδομὴ Ζουράρη (Κάντια Πάλας). Τὴν κατασκευὴ τῶν δεξαμενῶν αὐτῶν ἀποφάσισε ἀρχικὰ ὁ Γενικὸς Προβλεπτής Βεν. Μορο τὸ 1602 (βλ. ἐκθέσή του στὸ: Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τ. IV (ἀνέκδοτος)). Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τώρα ὁ Βενιέρ ἔγινε δεύτερη σκέψη, νὰ γίνουν ξεροπήγαδα καὶ ὄχι δεξαμενὲς, τοῦ τύπου ἐκείνου πὸν εἶναι καὶ σήμερα σὲ χρῆση στὴν ἐπαρχία Μεραμπέλου. Τὰ ξεροπήγαδα αὐτὰ γεμίζουν τὸ χειμῶνα νερό ἀπὸ κεῖνο πὸν τρέχει στους δρόμους.

all'Eccze VV. che passando un aquedotto nella Città in luoco detto San Salvador; et di là alla Lozetta, fu tirata anco al Porto per commodo delle Galee et Vasselli ma per che di giorno l'aqua di San Salvatore, et della Lozzetta viene levata dal Popolo, assai poca quantità se ne riduce al Porto; onde vi manca quel beneficio, che hebbero per fine li rappresentanti della Sertà V.;

Parmi che sarebbe in ciò sicuro, et utile rimedio, et di pochissima spesa, che all'aqua del Porto fosse costruito un vaso capace, il quale ricevendo quell'aqua, che vi concorre la notte senza impedimento, che per non esservi dove ridurla, conviene andar a male, sollevarebbe copiosamente dall'incommodo, et dal bisogno.

Il Castello, che è posto alla bocca del Porto, et dalla diligenza di Magistrati fu fatto accomodare da non picciol danno, dovrebbe anco esser munito continuamente da grosso riparo di sassi; et pure dall'accomodamento in quà non solo vi se è condotto, ma è statta levata la scala, che perciò si adoperava;

ἀκόμη στίς ἐξοχότητές σας δι, ἓνα ὑδραγωγεῖο τῆς πόλης περνᾶ ἀπὸ μιᾶ τοποθεσία πὸν λέγεται "Ἁγιος Σαλβαντόρ καὶ ἀπ' ἐκεῖ πηγαίνει στὴ Λόιζα. Τὸ ὑδραγωγεῖο αὐτὸ ἐπεχιάθηκε καὶ ὡς τὸ λιμάνι, γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦνται οἱ γαλέρες. Τὴν ἡμέρα ὁμως ἐλάχιστη ποσότητα φτάνει ὡς τὸ λιμάνι, γιὰ τὶς ὥρες ἐκεῖνες ὑδρεύεται ὁ λαὸς ἀπὸ τὶς κοῦνες τοῦ Ἁγ. Σαλβαντόρ καὶ τῆς Λόιζας. Γι' αὐτὸ δὲν γίνεται ἡ ἐξυπηρέτηση ἐκείνη πὸν θὰ ἠθέλαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαληνότητάς Σας.

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα μοῦ φαίνεται πὸς θὰ ἴταν ἀσφαλῆς καὶ ἀποτελεσματικὴ λύση, σχεδὸν ἀδάπανη, ἡ κατασκευὴ μιᾶς μεγάλης δεξαμενῆς στὸ λιμάνι γιὰ νὰ παίρνει τὸ νερὸ πὸν τρέχει ἀνενόχλητα τὴ νύχτα καὶ πὸν τὴν ἄρα ἀναγκαστικὰ χάνεται, γιὰ τὸ δὲν ὑπάρχει μέρος ν' ἀποθηκεύεται. Ἡ δεξαμενὴ αὐτὴ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τέλεια τὶς ἀνάγκες (τοῦ λιμανιοῦ)²⁵.

15.—Τὸ φρούριο τοῦ λιμανιοῦ.

Τὸ φρούριο πὸν βρῖσκεται στὸ σιόμιο τοῦ λιμανιοῦ καὶ πὸν ἐπιδιορθώθηκε ὄχι ἀπὸ μικρὴ ζημιὰ μὲ τὴ μεγάλη ἐπιμέλεια τῶν Ἀρχόντων, πρέπει νὰ προστατευτεῖ στὸ μέλλον μὲ ἓνα μεγάλο κυματοθραύστη. Ἀπὸ τὴν ἐπιδιόρθωση κ' ἐδῶ ὄχι μόνο ἔγινε ἡ ἐργασία αὐτὴ, μὰ καὶ ἡ σκάλα πὸν χρησιμοποιούνταν ἐκεῖ σηκώθηκε. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ

²⁵) Λεπτομέρειες γιὰ τὴν ὑδρευση τοῦ Χάντακα στὴ Βενετοκρατία βλ. στὸ II τόμο τῶν Μνημείων τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, σ. 27 κ.εξ. καὶ στὴν ἀνέκδοτη μελέτη μου: Ἡ ὑδρευση τοῦ Χάντακα.

Onde affine, che quella parte, che è tanto esposta, all'impeto del Mare da Maestro Tramontana, restando in abbandono, non ritorni al stato di prima con tanto maggior facilità, quanto è statta accommodata di fresco, stimo grandemente necessario per tal causa qualche ordine della Sertà V.

Vi è nel medesimo Castello una cisterna di molla capacità, ma l'acqua che contiene è salmastra; ne si può saper sicuramente il difetto, d'ove proceda: Per certificarsi, consigliarei, che fosse fatta seccare; perche se il danno fosse dalla parte bassa, potrebbe con facilità ripararsi; se anco ve ne fosse, come vuole la maggior parte, dal spianzo del mare, che giunge di sopra via, potrassi in tal caso con una coperta di pietre cotte darli una pendenza, in modo che il mare venga immediate a passar in parte, che non apporti danno alla Cisterna, et così quella militia goderebbe il beneffitio di aqua perfetta, et la Sertà V. resteria sol-

μὴν ξανάρθει στήν πρώτη του κατάσταση τὸ φρούριο τοῦτο, πὸ εἶναι τόσο πολὺ ἐκτεθειμένο στήν ὀρμὴ τῆς θάλασσας ἀπὸ τὰ βορειοδυτικά, ἂν ἐξακολουθήσει νὰ ᾖναι ἀφισμένο στήν τύχη του—πρᾶγμα πὸν μπορεῖ νὰ γίνεῖ μὲ τόση μεγάλη εὐκολία μὲ ὅση ἐπιδιορθώθηκε τελευταία—θεωρῶ πολὺ ἀπαραίτητη κάποια διαταγὴ τῆς Γαληνότητάς Σας πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα²⁶.

Στὸ ἴδιο φρούριο εἶναι μιὰ δεξαμενὴ μεγάλης χωρητικότητας, μὰ τὸ νερὸ πὸν ἔχει εἶναι γλυφὸ καὶ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ μάθει ἀπὸ πὸν προέρχεται αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα. Γιὰ νὰ ἐξακριβωθεῖ ἡ αἰτία θὰ συμβούλευνα νὰ ἀδειάσει ἡ δεξαμενὴ καὶ νὰ στεγνώξει. Γιατί ἂν τὸ ἐλάττωμα εἶναι στὸ κάτω μέρος τῆς δεξαμενῆς θὰ μπορούσε νὰ διορθωθεῖ μὲ εὐκολία. Ἄν πάλι εἶναι, ὅπως νομίζουν οἱ πιὸ πολλοί, ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θάλασσας πὸν φτάνει ἀπὸ πάνω, θὰ μπορούσε, στήν περίπτωση αὐτή, νὰ γίνεῖ ἓνα κάλυμμα τῆς δεξαμενῆς μὲ τοῦβλα ψημένα, μὲ κάποια κλίση γιὰ νὰ χύνεται ἀμέσως ἡ θάλασσα, ὥστε νὰ μὴν κάνει ζημιὰ στὴ δεξαμενὴ. Ἔτσι οἱ στρατιῶτες πὸν μένουν ἐκεῖ θὰ ᾖχαν

²⁶) Ὁ Provveditor General Benetto Moro ἀναφέρει στήν Ἐκθεσὴ του (1602) ὅτι: ὅταν ἔφτασε στὸ Χάντα α βρῆκε τὸ φρούριο τοῦ λιμανιοῦ ἔτοιμο νὰ καταρρεύσει ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ του, γιατί τὰ κύματα εἶχαν ὑποσκάψει τὰ θεμέλια του κι εἶχαν κάνει μέσα σ' αὐτὸ ἐπίφοβες σπηλιές. Γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκε νὰ τὸ ἐπισκευάσει ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο κάνοντας ἓνα πρόβολο (porporella) γιὰ νὰ τὸ προστιτέψει. Βλ. Σ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τ. IV (ἀνέκδοτος).

levata da continua spesa, che fa nel pagar l'aqua per uso di quel Clarmo Castellano, et delli soldati.

Aggrava continuamente l'interesse publico il cavamento, che si fa in quel Porto, et appena può avanciarsi, quello, che si va atterrando alla giornata; poi che il prudentissimo ordine, che niun Vassello vi si potesse metter a Carena, par che da poco in quà venghi trasgresso affatto, il che come reputo degno di molta osservazione; così giudicherei a proposito, che esso ordine fosse rinnovato, con questo di più, che niun di quei rappresentanti possa andar a Capello se non haverà portato fede dal suo successore di non haver permesso metter a Carena Vasselli di niuna qualità dentro in quel Porto per tutto il corso del suo Reggimento.

στή διάθεσή τους καθαρό νερό και ἡ Γαληνότητά Σας θὰ γλύτωνε ἀπὸ τὰ ἀδιάκοπα ἔξοδα πὸν κάνει γιὰ νὰ πληρώνει τὸ νερὸ πὸν χρειάζεται γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἐκλαμπρότατου Καστελάνου καὶ τῶν στρατιωτῶν²⁷.

16.—Τὸ λιμάνι.

Τὸ ἄδειασμα πὸν γίνεται στὸ λιμάνι αὐτὸ ζημιώνει συνέχεια τὸ Δημόσιο. Μόλις μπορεῖ ν' ἀδειάσει ἐκεῖνο πὸν γεμίζει ἀπὸ μέρα σὲ μέρα· γιὰτὶ ἡ σοφώτατη διαταγὴ νὰ μὴ δεξαμενίζεται ἐκεῖ κανένα πλοῖο, φαίνεται πὸς τὴν τῶρα τελευταῖα δὲν τηρεῖται καθόλου, ἐνῶ, καὶ τὴ γνώμη μου, πρέπει νὰ τηρεῖται αὐστηρότατα. Γι' αὐτὸ νομίζω πὸς ἡ διαταγὴ αὐτὴ πρέπει ν' ἀνανεωθεῖ καὶ νὰ προστεθεῖ ἀκόμα ὅτι: κανένα; ἀπὸ τοὺς ἀντιπρόσωπους ἐκείνους δὲν θὰ μπορεῖ νὰ θεωρεῖται πὸς διοίκησέ καλά, ἂν δὲν φέρει βεβαίωση ἀπὸ τὸ διάδοχό του ὅτι δὲν ἔδωκε ἄδεια νὰ δεξαμενιστοῦν σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι κάθε λογῆς πλοῖα, ὅσον καιρὸ διαρκοῦσε ἡ διοίκησή του²⁸.

²⁷⁾ Καὶ ὁ Filippo Pasqualigo, capitano di Candia et Provveditor della Canea συνιστοῦσε τὸ 1594 νὰ διασκευασεῖ καὶ νὰ ἐπιδιορθωθεῖ ἡ δεξαμενὴ τοῦ Φρουρίου τοῦ Χάντακα. Βλ. Σ. Σ π α ν ἄ κ η, ὅ.π. τ. III, (ἀνέκδοτος).

²⁸⁾ Τὸ σπουδαιότερο λιμάνι τῆς Κρήτης τὸν καιρὸ τῆς Βενετοκρατίας ἦταν τοῦ Χάντακα, ὄχι μόνο ἀπὸ στρατιωτικὴ μὰ κυρίως ἀπὸ ἐμπορικὴ ἄποψη, γιὰ τὶ ἀπ' ἐδῶ φεύγαν τὰ περισσότερα κρητικὰ προϊόντα γιὰ τὴ Βενετία καὶ ἐδῶ γινόταν τὸ πιὸ σπουδαῖο διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο μὲ τὴν Ἀνατολή. Γι' αὐτὸ διδόταν καὶ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴ συντήρησή του. Οἱ γνωστὲς ἄγριες τρικυμί-ες τῆς κρητικῆς θάλασσας συσσώρευαν πολλὰ φορὰς στὸ στόμιο τοῦ λιμανιοῦ αὐτοῦ βουνὰ ἀπὸ ἄμμο, πὸν ἀπόφρασσε σχεδὸν τὴν εἴσοδο στὰ πλοῖα καὶ ἀναγ-

Il Ministerio di quella Camera, che prima era essercitato da più persone, hora è ridotto in tre, et posso dire in una solla, nella quale stando tutta via appoggiato un maneggio di così importante scrittura, vengono a colarvi indebitamente non meno li carichi, che le utilità, che spettano, et si doverebbono a molti, onde trattandossi del publico interesse poi che in tanto multiplice negotio, difficilmente si puo conoscere se vi fosse herore, o mancamiento; non voglio restar di ricordare che stimerei grandemente utile, che sia commesso l'essecutione de gl'ordini per li quali vi-

17.—Οί οικονομικὲς ὑπηρεσίες.

Ἡ ὑπηρεσία τοῦ Δημοσίου Ταμείου, πὸν πρὶν γινόταν ἀπὸ περισσότερα πρόσωπα, τώρα ἔχει πέσει σὲ τρία καὶ μάλιστα μπορῶ νὰ πῶ σὲ ἓνα μόνο. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ πὸν στηρίζεται ἢ διεκπεραίωση μιᾶς τόσο σπουδαίας γραφικῆς δουλειᾶς ἔρχονται νὰ κατασταλάξουν, ἐνῶ δὲν ἔπρεπε, ὄχι μόνο οἱ φροντίδες μὰ καὶ οἱ ὠρέλειες πὸν ἔχει αὐτὴ ἡ ὑπηρεσία καὶ πὸν θὰ ἔπρεπε νὰ μοιράζονται σὲ περισσότερα πρόσωπα. Ἐπειδὴ πρόκειται λοιπὸν γιὰ τὸ δημόσιο συμφέρο καὶ ἐπειδὴ σὲ τόσο πολύπλοκη ὑπηρεσία δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν ὑπάρχει λάθος ἢ παράλειψη, δὲν παραλείπω νὰ ἀναφέρω, πὸς κρίνω ὠφελιμότεο νὰ δοθεῖ ἐντολὴ νὰ ἰσχύσουν οἱ διαταγές, πὸν ἀπαγορεύουν

κάζονταν νὰ πηγαίνουν στὸ λιμάνι τῶν Φρασκιῶν πρὸς τὴ Ρογδιὰ γιὰ νὰ φορτώνουν καὶ νὰ ξεφορτώνουν ἐκεῖ τὶςπραμάτιες των ἢ νὰ κάνουν ἀβαρίες ν' ἀλαφρώσουν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μποῦν στὸ λιμάνι τοῦ Χάντακα. (βλ. Σπανάκη, ὄ.π., τ. I, σ. 178).

Καὶ ὁ Γενικὸς Προβλεπτής Βεν. Μογο ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἄδειασμα τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Χάντακα καὶ ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὴ του: «*Candia ha il suo porto, capace di numerosa banda di galee, et altri vasselli grossi hora specialmente che per la escavatione in mio tempo fattagli, et che si va pur continuando presta loro quella commodità di poterui sorgere che ha veva quasi affatto perduta*». Βλ. Σπανάκη, ὄ.π., τ. IV (ἀνέκδοτος).

Γι αὐτὸ, τὸ βᾶθμα τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Χάντακα ἀπασχολοῦσε πάντα ὅλους τοὺς Βενετοὺς ἄρχοντες καί, ὅπως λέγει καὶ ὁ Βενιέρ, τὸ Κράτος ἀναγκαζόταν νὰ πληρώνει διαρκῶς ἔξοδα γιὰ τὸ ἄδειασμά του. Γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὰ ἔξοδα αὐτὰ ἡ Κυβέρνηση τὸ 1363 ἔβγαλε διαταγὴ νὰ δαπανηθοῦν 3000 ὑπέρπυρα πὸν θὰ καταβάλλονταν τὰ μισὰ ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ἀποίκους καὶ τὰ ἄλλα μισὰ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς Ἑβραίους τοῦ Χάντακα. Ἡ φορολογία αὐτὴ θεωρήθηκε ἀδίκη ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ἀποίκους καὶ ἔγινε μιὰ ἀπὸ τὶς ἀφορμὲς γιὰ νὰ κηρύξουν ἐπανάσταση ἐνάντια στὴ Μητρόπολη, τὴ γνωστὴ ἐπανάσταση τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Τίτου, πὸν εἶχε τόσο τραγικὸ τέλος γιὰ τοὺς ἐπαναστάτες. Βλ. καὶ Στ. Ξανθοῦδίδη, Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθήναι 1939, σ. 86.

ene prohibito, che nelle Camere, niuno sia chi si voglia, possa godere, ne essercitare più d'un solo offitio, o come principale, o come sostituto, sotto quelle pene, che paressero alla Sertà V.

Intorno il negotio de quattrini, già che l' Eccze V V. vi hanno fatto deliberatione et commessa la loro volontà all' Illmo Sigr Provr G(e)n(er)ale di quel Regno, a me cessa l'occasione di dir altro, se non che mi pare impossibile, che quei poveri sudditi, che sin quà sotto la sicurtà della fede publica confirmata loro con il novo impronto sopra li quattrini, hanno convenuto ricevere quella monetta astretti anco dall' autorità di tanti proclami, possono hora con sottisfattione accommodarsi all' agravio della perdita del terzo, interesse, che al fine torna in danno del povero miserabile, e del publico solamente, per le ragioni, che mi offero di esprimer sempre, che sarà di gusto all' Eccze V V.

στοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Δημόσιου Ταμείου νὰ ἐκτελοῦν ἄλλες ὑπηρεσίες ἢ νὰ μισθοδοτοῦνται ἀπ' αὐτὲς παρὰ μόνο μιὰ, εἴτε σὰν κύριο ἐπάγγελμα εἴτε σὰν ἀντικαταστάτες ἄλλων. Ἀντίθετα θὰ ὑπόκεινται στὶς ποινὲς πὸν θὰ θεωροῦνταν σωστὲς ἀπὸ τὴ Γαληνότητά Σας²⁹.

Γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τῶν χρημάτων, τώρα, πὸν οἱ ἐξοχότητές σας ἀποφάσισαν πάνω σ' αὐτὸ καὶ παραχώρησαν τὴ δικαιοδοσία τους στὸν ἐκλαμπρότατο κ. Γενικὸ Προβλεπτὴ τοῦ Βασιλείου ἐκείνου, δὲν βγαίνει σὲ μένα λόγος νὰ πῶ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο πὼς μοῦ φαίνεται ἀδύνατο, οἱ φτωχοὶ ἐκεῖνοι ὑπήκοοι, πὸν μέχρι σήμερα, κάτω ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τῆς δημόσιας πίστεως πὸν τοὺς δίδεται μὲ τὴν καινούρια ἐπισήμανση πάνω στὰ νομίσματα, συμφώνησαν νὰ δεχτοῦν τὴ μονέδα ἐκείνη, κι ἀναγκαζόμενοι ἀπὸ τίς τόσες διαταγές, μποροῦν τώρα νὰ δεχτοῦν μὲ ἱκανοποίηση τὴν ἐπιβάρυνση πὸν θὰ ἔχουν, χάνοντας τὸ τρίτο κέρδος πὸν σιὸ τέλος καταντᾷ ζημιὰ μόνο σὲ βάρος τοῦ ἄθλιου φτωχοῦ καὶ τοῦ Δημόσιου, γιὰ τοὺς λόγους ἐκείνους πὸν εἶμαι πάντα ἔτοιμος ν' ἀναφέρω, ὅταν θὰ τὸ θελήσουν οἱ ἐξοχότητές σας.

²⁹⁾ Σχετικὰ μὲ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας ὁ Φραγκ. Μοροζίνι ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὴ του (1629) πὼς εἶναι δειλοί, ἀναποφάσιστοι καὶ πάντα διστάζουν νὰ δυσαρεστήσουν κανένα καὶ δὲν παύουν νὰ δίδουν ὑποψίες πὼς σιὸ κάθε τι ἔχουν κάποιο συμφέρο. Βλ. Σ π α ν ἄ κ η, ὁ.π., τ. II, σ. 68. Ἀνάλογα ἀναφέρει καὶ ὁ Zuán. Mocenigo τὸ 1589. Βλ. Σ π α ν ἄ κ η, ὁ.π. τ. I, σ. 113 κ.έξ.

Ἡ Β. Μορο (1602) βρῆκε καθυστερούμενα ἔσοδα τοῦ Δημόσιου Ταμείου Κρήτης 1,080.000 δουκάτα ἀπὸ ἀμέλεια τῶν ὑπαλλήλων. Βλ. Σ π α ν ἄ κ η, ὁ.π., τ. IV (ἀνέκδοτος).

Già ho considerato quanto spetta all'interesse della giustizia, al buon governo, et conservatione della Città, et di quelle del Regno, alla Militia, Cernide, Angarie, Cavallaria di feudati, et della Strathia, all'armar delle Galere, circa il ministerio di quella Camera, et sopra la Regulation delli quattrini, mi resta però insinuare alla Sertà V. quello che giudico di non poca importanza per li rispetti di quel Regno.

Vi capitano in ogni stagione, et ad'ogni capo dell'Isola dalla parte di Ostro, Galeoni armati di diversi Principi, et senza alcun riguardo sbarcano in terra a centenara, li quali restano anco nel Regno per qualche tempo, et captando gl'animi degl'Isolani, non meno col pagar loro ingordamente li rinfrescamenti, et robbe, che ricevono, quanto con altri segni di apparente benevolenza, per qualche fine non palese fin hora, tutto che quello camini sempre accompagnato da presupposito necessario, vengono a introdursi con familiarità tanto intrinseca, che non solamente nasce da questo pregiudizio notabile al buon ordine della sanità, che per la memoria delle tribulationi passate, deve stimarsi so-

18.—Ἡ ἀσφάλεια τοῦ Βασιλείου.

Ὡς ἰώρα πραγματεύτηκα ὅτι ἀφορᾷ τὸ συμφέρο τῆς Δικαιοσύνης, τὴν καλὴ διοίκηση καὶ τὴ συντήρηση τῆς πόλης (τοῦ Χάντακα) καὶ τοῦ Βασιλείου, τὴ Μιλίτσια, τὶς Τσέρονιντε, τὶς Ἀγγαρεῖες, τὸ φεουδαλικὸ ἱππικὸ καὶ τὸ μισθοφορικὸ, τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν κατέργων, τὴν ὑπηρεσία τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὸ διακανονισμὸ τῶν νομισμάτων. Μοῦ μένει νὰ ἀναφέρω στὴ Γαληνότητά Σας αὐτὸ πὺν θεωρῶ ὄχι μικρῆς σημασίας γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ Βασιλείου ἐκεῖνου.

Ἐκεῖ φτάνουν σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ σὲ κάθε ἄκρα τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸ νότιο μέρος γαλιόνια ἐξοπλισμένα, πὺν ἀνήκουν σὲ διάφορους ἡγεμόνες καὶ χωρὶς καμιά προφύλαξη ἀποβιβάζονται κατὰ ἑκατοντάδες (ἄνθρωποι) πὺν παραμένουν στὸ Βασίλειο κάμποσο καιρὸ καί, κερδίζοντας τὶς ψυχὲς τῶν νησιωτῶν, ὄχι μόνο πληρώνοντάς τους πλουσιπάροχα τὶς ἀναπαύσεις καὶ τὰ πράγματα πὺν παίρνουν, μὰ καὶ μὲ ἄλλα δείγματα φαινομενικῆς καλοσύνης, γιὰ κάποιον σκοπὸ πὺν δὲν εἶναι γνωστὸς μέχρι τώρα, παρ' ὅλο πὺν ὄλ' αὐτὰ συνοδεύονται πάντοτε ἀναγκαία προϋπόθεση, ἀποκτιοῦν σιγὰ-σιγὰ τόση ἐγκάρδια οἰκειότητα, πὺν ἀπὸ ὄχι μόνο δημιουργεῖται σοβαρὴ ζημιὰ στὴν ὑγεία πὺν βρῖσκεται σὲ καλὴ κατάσταση καὶ πὺν πρέπει, ὕστερα ἀπὸ τὶς δοκιμασίες πὺν περᾶ-

pra ogni cosa, ma potrebbe ancora dar causa facilmente al sr Turco di qualche gelosia, col vedersi li Vasselli, et le genti nemiche al suo Imperio, favoriti, et nelli loci, et dalli sudditi della

σαμε³⁰, γὰ ἐκτιμᾶται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο πρᾶγμα, μὰ θὰ μποροῦσε ἀκόμη γὰ προκαλέσει σιὺς Τούρκους κάποια ὑποψία, βλέποντας τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ἀνθρώπους πὺ εἶναι ἐχθρικά ἀπέναντι σιὺν αὐτοκρατορία τους, γὰ περιθάλλονται σιὺς τόπους καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπη-

³⁰) Δὲν ξαίρω τί ἔχει ὑπόψει του ὁ Βενιέρ ἀναφέροντας τὶς «δοκιμασίεις» αὐτές. Γεγονὸς ὅμως εἶναι πὺς σιὰ χρόνια κείνα τρομερὲς ἐπιδημίες, πανώγλα, χολέρα κλπ., ἔπεφταν καὶ σιὺν Κρήτη καὶ ἐρήμωναν κυριολεκτικὰ τὸν τόπο. Μιὰ τέια πανώγλα, πὺ ἔπεσε σιὺ Χάντακα σιὰ 1592 περιγράφει μὲ τὰ πὺ σκοτεινὰ χρώματα ὁ τότε capitano di Candia Filippo Pasqualigo. Ἐπ' αὐτὴ πέθαναν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφή πὺ ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ Pasqualigo :

1) σιὺ Χάντακα :

ἄντρες	2.228
γυναῖκες	2.078
ἀρσενικὰ παιδιὰ	1.766
λατίνοι καλόγεροι καὶ παπάδες	50
στρατιῶτες	1.000
νόθοι, γυναῖκες καὶ σύζυγοι στρατιωτῶν	1.184
ἔβραῖοι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ	294
Σύνολο	8.600

2) σιὰ χωριά : (δὲν κατονομάζονται)

ἄντρες	1.128
γυναῖκες	2.815
ἀρσενικὰ παιδιὰ	1.365
Σύνολο	5.308

Σιὺν πόλη τοῦ Χάντακα ἔμειναν ζωντανοί, σύμφωνα μὲ ἄλλη ἀπογραφή πὺ ἔκανε ὁ ἴδιος Pasqualigo:

ἄντρες κάθε ἡλικίας	2.762
γυναῖκες	4.449
ἀρσενικὰ παιδιὰ μέχρι 15 χρονῶν	902
Σύνολο	8.133

Δηλαδὴ ἀπὸ τὸ συνολικὸ πληθυσμὸ τοῦ Χάντακα, πὺ ἦταν—σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω ἀπογραφές—16.733 ψυχές πέθαναν περισσότερο ἀπὸ τοὺς μισούς ! Ἐπιπλέον ἀπὸ τὴν ἀπογραφή αὐτὴ ξαναγύρισε τὸ θανατικὸ καὶ πέθαναν καὶ ἄλλοι πολλοί. Βλ. Σ π α ν ἄ κ η, ὁ.π., τ, III, (ἀνέκδοτος). Εἰς Κώδ. τοῦ Ἑλλην. Σχολείου Σκοπέλου (φ. 417α καὶ φ. 417β) ἀναφέρεται χρονικὸ πὺ προέρχεται,—κατὰ παρατήρηση τοῦ Κ. Ἄμαντου—ἐκ τῆς ἐν Κρήτη μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου τῶν Ἀπεζωνῶν, σιὺ ὁποῖο περιγράφεται τὸ ἴδιο θανατικὸ ἐξί- σου τραγικά:

Sertà V., onde non essendo bene, che persone di così fatta qualità, dalle quali non si può attendere che effetti dannosi in ogni occasione, che loro si offerisse a proposito habbino ricetto dove hanno da esser aborite per causa anco delle Fortezze piccole; sarebbe però mia opinione, che tutti quelli, che smontassero nell'avenire dalli sudetti Galeoni o altri Vasselli, fossero dalli rappresentanti di quella giuriditione condannati cinque anni al remo con li ferri alli piedi, et che essa condanna apparisse fatta semplicemente dall' rappresentante per la vigilanza, che deve usare nel suo carico, più tosto che in virtù di espressa commissione della Sertà V.,

κόους τῆς Γαληνότητάς Σας. Ἐπειδή, λοιπόν, δὲν εἶναι σωστό, ἄνθρωποι τέτιας ποιότητος, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν μπορεῖ νὰ περιμένει κανένας παρὰ ἀποτελέσματα ἐπιζήμια σὲ ὁποιαδήποτε περίπτωση, νὰ γίνονται δεκτοὶ ἐκεῖ, ὅπου πρέπει νὰ εἶναι ἀνεπιθύμητοι ἀκόμη καὶ ἐξ αἰτίας τῶν μικρῶν φρουρίων, νομίζω πὼς ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἀποβιβάζονταν σὲ τὸ μέλλον ἀπὸ τὰ παραπάνω γαλιόνια ἢ ἀπὸ ἄλλα πλοῖα, πρέπει νὰ καταδικάζονται ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους Ἀντιπρόσωπους σὲ πέντε χρόνια κουπὶ μὲ τὰ σίντερα στὰ πόδια. Ἡ ποινὴ αὕτη πρέπει νὰ φαίνεται πὼς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν ἀρμόδιο γιὰ τὴ φρούρηση τοῦ νησιοῦ Ἀντιπρόσωπο, μᾶλλον σὰν ὑπηρεσία ποὺ ἀνήκει στὸν κύκλο τῆς δικαιοδοσίας του, παρὰ ἐν ὀνόματι ρητῆς ἐντολῆς τῆς Γαληνότητάς Σας.

Εἰς τοὺς ἀφ'ἡβ', χρόνος κατηραμένος, ἐγένετο μέγαν θανατικὸν ἀπὸ πανόκλα καὶ ἀπὸ καρμπά, πρῶγμα ὁποῦ δὲν ἐφάνη ποτὲ εἰς τὴν Κρήτην. Ἡ συμφορὰ αὕτη γέγονε εἰς τὸ Κάστρον καὶ εἰς καμπήσια χωρία. Τὰ Χανία καὶ τὸ Ρέθεμνος ἔμειναν ἄγευστα τοῦ κακοῦ τούτου. Ἐκράτει ὁ θάνατος οὗτος ἀπὸ ταῖς κ' τοῦ Μαρτίου... ἕως ὄλον τὸν Ἰούλιον. Ἐποθένασι τὴν ἡμέραν διακόσιοι καὶ περισσότεροι. Ἐρίχνασι τοὺς νεκροὺς ἀψάλτους καὶ ἀτίμως ὡσπερ τοὺς κύνας... ἔμειναν τὰ σπίτια ἔρημα, καὶ ὅποιος ἤθελεν ἔκλιπεν ἀφόβως.

Εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον, εἰς τοὺς ἀφ'ἡβ', ἀφ' οὗ ἔπαυσε λιγάκι τὸ θανατικὸν ἀπὸ τὸν Ἰούλιον μῆνα, πάλιν δὲν ἔπαυεν ὁ θάνατος καθημερινὸν εἰς τὴν χώραν, δέκα δώδεκα κορμιά τὴν ἡμέραν. Μὰ εἰς τὰ χωρία θάνατος πολὺς. Εἰς τόσον φοβούμενοι οἱ ἀφέντες μήπως καὶ ἀνάψη πάλιν τὸ κακὸν ἀπὸ τὰ χωρία εἰς τὴν Χώραν, ἐκλείσαν ταῖς πόρταις τῆς Χώρας, καὶ ἀπόξω δὲν ἔμβαινε τινὰς μέσα, μήτε τινὰς νὰ ἔβγη ὄξω... Ἱερεῖς πολλοὶ ἀπέθανον, ἰατροί, ποβολάνοι πολλοί, πλούσιοι καὶ πένητες, εἰς νούμερον ἕως τριάκοντα χιλιάδες καὶ κάλλιον. Οἱ ἄρχοντες ἔμειναν ἀθῶοι τοῦ κακοῦ τούτου, διότις ἔφυγον ἀπὸ τὴν Χώραν καὶ ἐκρύπτοντο εἰς τὰ χωρία τως. . .» Βλ. Σπ. Λάμπρου, Βραχέα Χρονικά, στὸν Α' τόμο τῶν Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας (ἔκδοσις Ἀκαδημίας) Ἀθῆναι 1932, σ. 14, καὶ περιοδικὸ «Ἑλληνικά» τόμ. Δ', σ. 187 (historia della Peste nel Regno di Candia 1592).

alla quale poi in ogni caso sarebbe in pronto la scusa di non esserle ciò venuto prima all'orechie, et dipenderebbe sempre dal suo prudente beneplacito di gratificare quella intercessione, che le paresse degna della sua gratia, et coloro che venissero posti in Galea coll'esempio della pena, longa, o breve, quale si fosse, darebbono modo ad'altri di fuggire il sbarco, per schivare nell'istesso tempo l'incontro del danno proprio.

Per ultimo supplimento di quanto ho esposto, devo commendare grandemente all'Eccze V.V. la molta vigilanza, che ha usata a mio tempo il Clarmo sigr Nicolò Balbi nel suo presente Reggimento di Settia, così nella continuatione di sicuri avisi, et nell'osservare da quella parte li Galeoni, et le loro genti, come nell'aver con la sua diligentia investigato la falsità, che commetevano nell'impronto dei quattrini alcuni Cingani nella sua giurisditione, quali fatti ritenere furono anco di suo ordine inviati in Candia, dove secondo le loro colpe hanno portato il dovuto castigo, con acressimento di riputatatione di così fruttuoso rappresentante.

Questo è quanto nel corso del mio carico mi è successo di ve-

Ἔτοι ἔπειτα, σὲ ἐνδεχόμενη περίπτωση, ἡ δικαιολογία θὰ εἶναι ἔτοιμη : ὅτι, δηλαδή, ἡ καταδίκη ἔγινε πρὶν νὰ μάθει τίποτε ἡ Γαληνότητά Σας. Ἔτοι θὰ ἐξαρτιόταν πάντα ἀπὸ τῆ συνειτὴ ἔγκρισή Σας ἡ μεσολάβησή Σας σ'αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, δίδοντας τὴ λύση ἐκείνη πὸν θὰ ἦταν ἄξια τῆς εὐμένειάς σας. Ἐκεῖνοι πὸν θὰ ὀδηγοῦνταν στὸ κάτεργο γιὰ παραδειγματικὴ τιμωρία, εἴτε ἦταν μακροχρόνια εἴτε ὄχι, θὰ γινόταν παράδειγμα στοὺς ἄλλους γιὰ νὰ μὴν ἀποβιβαστοῦν, καὶ ἔτοι ν' ἀποφύγουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν τιμωρία τους.

Σὰν τελευταῖο συμπλήρωμα στὰ ὅσα ἀνάφερα, ὀφείλω νὰ σημειώσω ἰδιαίτερα στὶς ἐξοχότητές σας τὴν ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια πὸν κατάβαλε στὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας μου ὁ ἐκλαμπρότατος κ. Νικολὸ Μπάλμπι στὴ σημερινὴ του ὑπηρεσία τοῦ διοικητῆ τῆς Σητείας, ὄχι μόνο δίδοντάς μας συνέχεια ἀσφαλεῖς πληροφορίες γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν γαλιονιῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τους σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη μὰ καὶ ἀνακαλύπτοντας μὲ τὴν ἐπιμέλειά του τὴν παραχάραξη πὸν ἔκαναν στὴ μάσκα τῶν νομισμάτων μερικοὶ τσιγγάνοι τῆς περιφέρειάς του, τοὺς ὁποίους συνέλαβε καὶ τοὺς ἔστειλε στὸ Χάντακα, ὅπου τιμωρήθηκαν, μὲ τὶς ἀνάλογες ποινὲς καὶ ἔτσι αὐξήθηκε ἡ ἐκτίμηση τοῦ τόσο δραστήριου ἀντιπρόσωπου.

Αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα πὸν ἀντιλήφτηκα στὴ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας

dere; et di rappresentare alla Sertà V. la qual si degnerà supplire con il solito della sua benignità, dove nell'opéra presente vi mancasse la debita perfettione, appagandossi della sincerità et prontezza del mio anemo, già consecrato, con la persona, Casa, figlioli, et insieme con ogni mio essere per tutte le occasioni di suo servitio. Gra. etc.

Fine

*della Relation de sr Dolfin Venier
ritornato di Duca di Candia
1610*

μου, τὰ ὅποια ἀναφέρω στὴ Γαληνότητά Σας καὶ ἄς εὐαρεσθηθεῖ γὰ συμπληρώσει μὲ τὴ συνηθισμένη καλωσύνη της ὅσα παράλειπα ἐγὼ γὰ ἀναφέρω μὲ τὴν ἀκρίβεια πὺν πρόπει καὶ ἄς ἀποζημιωθεῖ μὲ τὴν εὐλικρίνεια καὶ τὴν προθυμία τῆς ψυχῆς μου, πού, μαζὶ μὲ τὸ σῶμα, τὸ σπίτι, τὰ παιδιὰ καὶ μὲ ὁλόκληρο τὸ εἶναι μου ἔχουν ἀφιερωθεῖ στὴν ὑπηρεσία της σὲ κάθε περίσταση.

Εὐχαριστιῶ κλπ.

Τέλος

*τῆς Ἐκθεσης τοῦ κ. Ντολφίν Βενιέρ
τέως Δούκα τῆς Κρήτης
1610*

ΣΤΕΡΓ. Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ